

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Факультет суспільно-гуманітарних наук

Кафедра всесвітньої історії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**“ФЕМІНІСТИЧНІ ІДЕЇ У ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ В ХІХ СТОЛІТТІ:
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ”**

Спеціальність: 032 «Історія та археологія»

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Копайгора Анастасія Олегівна
Студент(ка) IV курсу
групи ІСТБ-2-21-4.0 д

Науковий керівник:
Саган Галина Василівна,
професор кафедри всесвітньої
історії, доктор історичних наук,
професор

Роботу захищено «___» _____ 2025 р.

Оцінка _____

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.....	6
1.1. Історіографія проблеми.....	6
1.2. Джерельна база.....	13
РОЗДІЛ 2. ЛІТЕРАТУРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОШИРЕННЯ ФЕМІНІЗМУ У ХІХ СТОЛІТТЯ.....	17
2.1. Відображення історичних подій на тлі розвитку феміністичних поглядів.....	17
2.2. Поширення феміністичних ідей та активізації жіночого руху.....	21
РОЗДІЛ 3. ЖІНОЧА ОСВІТА ЯК РУШІЙНА СИЛА В ПИТАННІ ЕМАНСИПАЦІЇ В ХІХ СТОЛІТТІ.....	26
3.1. Розвиток жіночої освіти в Україні в ХІХ столітті.....	26
3.2. Еволюція жіночої освіти в Польщі в ХІХ столітті.....	30
РОЗДІЛ 4. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФЕМІНІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ В ЛІТЕРАТУРІ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ В ХІХ СТОЛІТТІ.....	37
4.2. Індивідуальний досвід важливості фемінізму у творах Ольги Кобилянської “людина” та Габріелі Запольської “із щоденників молодого заміжньої дружини”.....	46
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	60

ВСТУП

Актуальність теми: У сучасному світі, де людство зосереджено на трансформаціях та розвитку суспільства, залишається парадоксальним той факт, що питання гендерної рівності демонструє тенденцію до стагнації. Цей процес можна прослідкувати в різноманітних сферах життя, починаючи економічною сферою закінчуючи репродуктивними правами. Аналіз історичного контексту у вивченні питання фемінізму дає можливість прослідкувати динаміку розвитку та регресу різнопланових сфер життя. Вивчення цього питання надає уявлення про еволюцію феміністичних ідей та рухів, зміни про гендерні ролі, права та можливості жінок у різні історичні часи. Література в цьому питанні виступає як дзеркало, яке відображає не просто факт події, а надає глибшого розуміння про менталітет, цінності та уявлення суспільства, які в свою чергу стають не менш важливим аспектом у питанні вивчення фемінізму. Таким чином літературні твори, як історичне джерело, можуть виступати потужним інструментом не тільки для аналізу, а й для формування гендерної свідомості, сприяючи більш глибокому розумінню сучасних викликів та перешкод для боротьби з гендерною нерівністю.

Об'єктом дослідження є літературні твори, що відображають позицію та роль жінок у польському та українському суспільствах у XIX столітті.

Предмет дослідження є ідеї фемінізму у творах літературних представниць України та Польщі XIX століття.

Метою дослідження є історична реконструкція становища жінок у Польщі та Україні у XIX столітті через призму феміністичного розвитку, які були відображені в літературних творах представниць тогочасного жіночого руху.

Завдання:

1. Охарактеризувати джерельну базу дослідження та розкрити стан наукового розроблення теми;
2. Визначити, які літературні прийоми та наративні стратегії використовувалися для поширення феміністичних поглядів у XIX столітті;
3. З'ясувати, яким чином здобуття освіти впливало на соціальне, економічне та політичне становище жінок у XIX столітті;
4. Оцінити феміністичні твори, які відобразили стан жінок у 19 столітті;
5. Підсумувати дослідження та висловити основні висновки, щодо ролі жіночої емансипації в українській та польській літературах у XIX столітті.

Хронологічні межі: Остання третина XIX століття (1870-1890-ті роки)

1. Період активізації феміністичного руху в Європі, що вплинув на формування феміністичних ідей в українському та польському суспільствах.
2. Публікація творів Елізи Ожешко («Кілька слів про жінок», 1870), Наталії Кобринської («Дух часу», 1883) та Ольги Кобилянської («Людина», 1886), Габріели Запольської «Два» (1893) які відображають зростаючу увагу до жіночого питання.
3. Початок формування українського та польського феміністичного дискурсу, що характеризується прагненням до емансипації та боротьбою з патріархальними стереотипами.

Територіальні межі: Територіальні межі дослідження охоплюють українські та польські землі XIX століття, що входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій.

Методологічною основою є історичний метод, аналітичний метод, порівняльно-історичний метод. Історичний метод дозволяє простежити етапи розвитку фемінізму, аналіз в свою чергу надає можливість порівняти всі аспекти між двома різними країнами аби більш детально прослідкувати тенденції розвитку емансипації жінок у XIX столітті.

Наукова новизна: Дослідження полягає у вивченні та аналізі не просто поняття фемінізму, а прослідкувати його історичне підґрунтя. Вивчення цього питання з сторони літературних творів, як історичних джерел, надає більше деталей для оцінки вже зробленої роботи, а також можливості розвитку цього питання у майбутньому. Результати цього дослідження, можна буде використати, як у питанні історичного розвитку фемінізму, у питаннях історії жіночої освіти, у питаннях вивчення повсякденного буття жінок на тлі історичних змін у XIX столітті.

Практичне значення проявляється у виявленні проблем, з якими стискалися жінки на тлі XIX століття, а також аналізу феміністичних тенденцій у польській та українській літературах, що надасть змогу більш глибоко зрозуміти гендерні процеси того часу.

Структура складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1.1. Історіографія проблеми

Для розуміння сучасного стану дослідження необхідно звертатись до вже напрацьованих наукових даних. Історіографічний огляд дозволить окреслити головні етапи вивчення проблеми, виявити ключові ідеї, існуючі розбіжності та недостатньо розкриті аспекти. Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу, варто зазначити, що історіографія питання Феміністичних ідей у Польщі та Україні в ХІХ столітті через репрезентацію в літературних творах як історичних джерел, є досить розгалуженою та охоплює праці дослідників, які зосереджувались на питаннях жіночої освіти, виховання, працевлаштування, окреслювали сімейні відносини та піднімали питання самореалізації в обмежених умовах того часу.

Перша праця, яка стала основою моєї роботи є праця авторки Марії Кашуби [1]. Стаття присвячена аналізу та опису ролі жінки у традиційному українському суспільстві через призму певних гендерних стереотипів та через гендерну призму, як таку. У цій роботі підкреслюється загальне розуміння ролі жінок в історичному контексті, а саме про відносно високий рівень поваги та можливостей, але суто зі однобокого бачення, як жінка – берегиня сімейного вогнища. Вартий окремої уваги опис внутрішньосімейних стосунків, які авторка досить детально описала. Також ця робота важлива, через опис менталітету суспільства, адже це також грає не останню роль в питанні розвитку прав жінок. Авторка описує вплив природних умов і видів діяльності на формування гендерних ролей. Наприклад, роль жінки, як берегині домашнього вогнища була закріплена культурно, але в той же час жінки в кризові моменти брали участь у суспільних змінах. Ця робота дає глибоке розуміння гендерного аналізу, як методу дослідження, опрацювання цієї статті надає можливість зрозуміти

загалом контекст традиційного українського суспільства, а також прослідкувати розкриття менталітету, що в свою чергу може пояснювати велику частину як поглядів на життя, на сім'ю, на суспільство та конкретно жіноцтва в ньому.

Другою, але не менш важливою за змістом є робота [2], авторки Олена Ткач. Ця праця вже більш зосереджена розкриттю понять освіти, фемінізму та емансипації. Вона присвячена аналізу змін у правовому та соціальному становищі жінок, а також трансформації гендерних стереотипів і суспільного образу жінки. З точки зору історії ця стаття розглядає законодавчі акти Російської та Австрійської імперій, які визначали права жінок, як правило в основному у сфері сімейного та майнового права, адже інші можливості були ще досить закритими. Також описується розвиток жіночої освіти, доступ жінок до професійної діяльності та роль освіти у зміні їхнього соціального статусу. У роботі показано, як жінки почали брати участь у громадянському житті через організації, що в свою чергу сприяло зміні суспільного уявлення про жінок, як про пасивних домогосподарок. Ця ж праця є важливою, бо розкриває історичні зміни в статусі жінок, особливо в контексті порівняння з іншими країнами Центрально-Східної Європи.

З огляду на те, що одним з головних питань у роботі є жіноча освіта, необхідно звернутись до праць, які безпосередньо присвячені цьому аспекту. Зокрема, особливої уваги заслуговує робота О.О. Клеваки [3], в якій досліджено організацію та еволюцію жіночої освіти в Полтавській губернії. Важливо зазначити, що представлені в цьому регіоні тенденції та підходи до організації освітнього процесу для жінок були характерними для багатьох інших губерній України. У праці здійснюється аналіз структури, методів розвитку жіночої освіти, а також детально прослідковується важливість у суспільстві питання морального виховання дівчат, чим авторка підкреслює тези щодо першочерговості підготовки дівчат до виконання майбутніх соціальних ролей дружини та матері. Результати дослідження,

представлені у статті, дозволяють глибше зрозуміти генезу жіночої освіти та її значення у процесах формування національної свідомості й культури.

Подальший аналіз спирається на працю Марії Ігнатенко [4], яка присвячена дослідженню ідеологічних засад жіночого руху. У статті простежується взаємозв'язок між фемінізмом та ключовими політичними ідеологіями досліджуваного періоду. Важливість праці полягає у детальному акцентуванні уваги на історичному контексті поняття фемінізму, а також опис ідентичних рухів, що розгортались в тогочасній Європі, а також порушуються питання радянської інтерпретації цієї проблематики. Детально аналізується вплив класичних ідеологій, зокрема лібералізму, соціалізму та націоналізму, на формування феміністичної думки. Важливим аспектом дослідження є виокремлення ключових постатей, таких як Наталія Кобринська, Леся Українка та Ольга Кобилянська, які відіграли значну роль у становленні феміністичних ідей на українських землях. Важливим є той факт, що авторка висвітлює не менш значуще питання, а саме відсутність власної державності, адже це також вплинуло на темп розвитку ідей емансипації на наших теренах. Можна сказати, що представниці українського фемінізму, ставили пріоритетність національної емансипації над гендерним питанням. Загалом ця стаття допомогла розкрити роль фемінізму в тогочасному, українському суспільстві. Матеріал дозволяє зробити аналіз українського жіночого руху з подібними явищами вже в європейських країнах.

Безпосередньому аналізу педагогічного процесу та культури виховання в традиційній українській родині присвячена праця Окольнічої Т.В. та Яковенка С.М. [5]. У статті розглядається історико-педагогічний аспект сімейного виховання в контексті української селянської родини. Авторами досліджено переважаючі цінності та ключові навички, яким були надані пріоритети у процесі виховання дітей означеного періоду. Результати дослідження свідчать, що головною метою батьківської соціалізації було

підготувати молоде покоління до самостійного життя у певних окреслених сільських громадах. Дослідниками виявлено, що через культурну адаптацію поваги до старшого покоління, шанування традицій, розвиток працелюбності та засвоєння народних моральних норм відбувалося формування особистості дитини, яка відповідала соціальним вимогам тогочасного суспільства. Ключовими питаннями, що постають у роботі, є основні методи та цілі виховного процесу, а також динаміка їхньої еволюції. Для здійснення порівняльного аналізу використано працю Савченко Н.О. [6], яка зосереджується на принципах та поглядах на виховання дітей у родинях інтелігенції. Авторкою проведено порівняльний аналіз виховних стратегій у сільській та міській родинях-інтелігентів, що дозволяє окреслити специфіку їхніх підходів до соціалізації дітей.

Однією з праць, що фокусується на дослідженні та аналізі еволюції ролі й статусу жінки в суспільстві, є робота Шолудько Н.М. [7]. Авторкою здійснено розгляд означеної проблеми у різних історичних періодах, що сприяє формуванню цілісного уявлення про розширення прав та загальної суспільної ролі жінок. Особливу увагу приділено впливу культурних, релігійних і соціальних чинників на розробку гендерних ролей. До ключових питань, які розглядаються у дослідженні, належать рівноправність, шлюбно-сімейні відносини, а також соціальні, культурні та релігійні аспекти жіночої емансипації. Наукова цінність праці зумовлена наявністю аналізу, що будується на порівнянні іншими країнами, що забезпечує можливість формування узагальненої картини прав українських жінок у контексті міжнародного досвіду.

Ще одна публікація [8], яка присвячена професійній освіті жінок, авторства Аніщенко Олени, зосереджується на питанні рівноправності в освіті та професійній сфері. Ця робота дозволяє проаналізувати, які перепони стояли на шляху жінок до отримання якісної освіти та професійної реалізації, а також які уроки можна винести з цього досвіду для вирішення

сучасних проблем, адже досі в світі можна побачити проблеми, які були актуальними ще на кінець XIX ст.

Ще одна робота на якій варто зосередити увагу є [9] автор Ткач Оксана, вона присвячена ролі жінок у розвитку народної освіти в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття. Увага авторки зберігається на активізмі жінок, які зробили величезні внески для розвитку освітніх закладів. Ця тема дозволяє проаналізувати, якими методами жінки досягали своїх цілей, які перешкоди їм доводилося долати, а також які уроки можна винести з їхнього досвіду для сучасного українського суспільства.

Стаття Мудрої І.М [10] становить значну цінність для історіографії феміністичної думки XIX століття, з огляду на кілька ключових аспектів. Насамперед, жіночі періодичні видання цього періоду слугували важливим дискусійною платформою для вираження жіночих думок та репрезентації їхніх перспектив щодо соціальних, культурних та політичних питань, які часто залишалися поза межами домінуючого бачення тогочасної чоловічої преси. Крім того, жіночі журнали відігравали помітну роль у поширенні та популяризації феміністичних ідей серед жіночої аудиторії та ширшого загалу. На їхніх сторінках розгорталися дискусії щодо рівноправності статей, емансипації, доступу до освіти, а також переосмислювалася соціальна роль жінки в суспільстві. Важливою функцією жіночих журналів була зміцнення та об'єднання жіночої ідентичності та сприяння розвитку почуття солідарності між жінками. Через спільне обговорення актуальних проблем та обмін думками формувалося усвідомлення спільності жіночих інтересів та потреб, що стало важливим підґрунтям для подальшої активізації жіночого руху.

Стаття О. Ковальчук та Л. Потапюк [11], має важливе значення адже насамперед досліджує комплексний аналіз історичних, соціокультурних та економічних факторів, що зумовили формування та активізацію жіночого руху на українських землях у XIX столітті. Особливу увагу автори

приділяють аналізу діяльності жіночих товариств, розглядаючи їх як ключові інституції організованої феміністичної активності. Дослідження функціонування цих об'єднань дозволяє виявити конкретні механізми поширення жіночих сил та розповсюдження ідей емансипації та реалізації практичних пропозицій, спрямованих на розширення прав та можливостей жінок. Значущим аспектом статті є її фокус на українському контексті. Автори аналізують специфіку розвитку феміністичної думки та жіночого руху в Україні, враховуючи її історичну траєкторію, культурні особливості та політичні обставини, зокрема відсутність власної державності та перебування під імперським впливом.

З огляду на те, що предметом даного дослідження є репрезентація ідей фемінізму в художній літературі, належну увагу було приділено огляду історіографічних праць, що висвітлюють цю проблематику. У цьому контексті особливої уваги заслуговує дослідження Евеліни Вейберт-Вонсевич [12]. У роботі представлено низку знакових та активних діячок феміністичного руху, серед яких Еліза Ожешкова, про яку буде згадуватись в контексті дослідження. Окрім того, авторка виокремлює шість основних засад тогочасних феміністок, серед яких ключову роль відігравали патріотичні інтенції, що стали ідейним підґрунтям їхньої літературної творчості та були тісно пов'язані з політичним та історичним контекстом Польщі XIX століття.

Ще однією з найцікавіших, як на мене, статей є праця Матеуша Скучча [13], він пише про ставлення до фемінізму з чоловічої сторони, висвітлює їх думки, щодо такого активного руху. Так як кожен має право на свою думку на будь-яку тему, навіть таку, як фемінізм, було цікаво почитати про ставлення до цього з зовсім іншої сторони. Він також зосередився на поглядах польських письменників 19 ст., таких як, Ципріян-Каміль Норвід та Станіслав Пшибишевський. Як наслідок можна сказати, що чоловіки, які підтримували дискусію на тему жіночої емансипації, навіть ніби й

допускали цю ідею, але в думках та глибині душі вони ще тримали та бажали ідеї патріархального світу та такої системи життя.

Марія Сікорська-Ковальська написала статтю [14], яка присвячена опису пресі 19 ст. та вклад жінок у неї. Авторкою підкреслюється значна роль преси у процесах емансипації жінок, а також надається обґрунтована інформація щодо різноманіття журнальних видань, присвячених зазначеній проблематиці. Важливою особливістю видань, на яку звертає увагу дослідниця, є редагування їх жінками, що забезпечувало можливість рішучого та автономного висловлення власної думки без остраху цензури чи негативних наслідків. Зародження польського фемінізму характеризувалося тісним взаємозв'язком із становленням та еволюцією преси. Жіночі журнали активно висвітлювали становище жінок у різних сферах суспільного життя, сприяючи таким чином поширенню емансипаційних ідей та актуалізації жіночого питання в широкому соціальному контексті.

Особливе місце у моїй роботі зайняли дві статті, які загалом й лягли в основу цієї праці. Це стаття Марти Сікорської-Ковальської [15] та Дарії Анни Домаранчик [16]. Перша присвячена умовам розвитку жіночого руху та причинам, які дали поштовх для активності жінок у плані боротьби за себе й своє життя. Робота має порівняльні характеристики стану жінок та розвиток фемінізму на теренах всієї Європи, що надає ширше розуміння умов, причин та етапів розвитку цього руху. Друга робота зосереджена на найстарішому радикальному феміністичному періодичному виданні «Ster». Сама праця містить невеликий список найяскравіших жінок, які активно, сміливо та відкрито кидали виклик усьому тогочасному суспільству. Міститься інформація, щодо написаних робіт в цьому журналі, їх ідеї та мета, яку вони не боялись розповсюджувати для надання права й можливості жінкам на нове, зовсім інше життя.

Ще однією з найцікавіших, як на мене, статей є праця Марти Богачевської-Хомяк та Весилової Олександри [17], адже ця робота містить

важливі факти загального розуміння про емансипацію жінок на тлі європейського розвитку та еволюції жіночого руху в США. Також вони надають інформацію про розвинення фемінізму вже за часів УРСР, що дає нам можливість для розглядання прогресу цього руху, адже він був закладений ще у 19 столітті у своїй більшості представницями літературних кіл. Розглядаючи історію фемінізму, яку надіють авторки, можна прослідкувати, що цей рух не виник зненацька. Висвітлення його розвитку дозволяє задуматися про виклики та труднощі, з якими стикалися активістки та жінки того часу, що також може стати основою для аналізу сучасного розвитку фемінізму в Україні.

Також, щоб краще проаналізувати основні засади фемінізму в Україні, була використана робота Алли Швець [18]. Загалом це перша книга, яка описує біографію Наталії Кобринської через призму різноманітних факторів, таких як: психологічних, соціокультурних, світоглядного та інших. Також аналізується її зв'язки з іншими письменниками та вивчають її творчість. Для цієї роботи були використані неймовірно важливі документи, такі як, архівні матеріали, листування та мемуари. Тому вона надає ґрунтовне розуміння світогляду письменниці її духовний та творчий шлях.

1.2. Джерельна база

Розгляд джерельної бази проблематики є фундаментальним етапом наукового дослідження, оскільки окреслює теоретичне підґрунтя та траєкторію розвитку наукової думки щодо обраної проблематики.

Повість Ольги Кобилянської [19] є вагомим літературним документом, що відображає буденність жіноцтва XIX століття, акцентуючи увагу на їхніх численних перешкодах, соціальних проблемах та глибокому нерозумінні з боку патріархально налаштованого суспільства їхніх прагнень та емоційних переживань. Зображені в творі незадоволення та відчуження

спонукають головну героїню до складної внутрішньої боротьби за власну ідентичність та право на самовизначення. Через майстерно створений художній образ письменниці розкриває процес усвідомлення жінкою власної гідності та нагальної потреби у трансформації домінуючих суспільних відносин.

Повість Наталії Кобринської [20] є цінним літературним свідченням суспільно-економічного становища жінок в Україні XIX століття, представленого переважно з авторської жіночої перспективи. Кобринська демонструє чітку та безкомпромісну позицію у висвітленні тогочасних реалій жіночого буття, детально розкриваючи спектр проблем, з якими стикалися жінки у своєму повсякденному житті. У її наративи чітко простежується критика суспільного несприйняття прагнення жінок до самореалізації та відмови від нав'язаної традиційної ролі пасивної виконавиці волі громади. Незважаючи на існуючий суспільний опір, письменниця активно транслювала нове бачення жіночої ролі, послідовно утверджуючи ідеї жіночої суб'єктності та емансипації.

Праця Елізи Ожешко [21] є значущим внеском у дослідження жіночого питання в Польщі XIX століття. Авторка, не зважаючи на поширені суспільні стереотипи, сміливо аналізує реальне становище жінок того часу, зосереджуючись на проблемах їхньої освіти, ролі в сім'ї та обмеженості особистих амбіцій і прагнень. Orzeszkowa демонструє поміркований, але водночас глибокий підхід до розкриття жіночої проблематики, вбачаючи ключові перешкоди на шляху жіночої емансипації у недостатньому доступі до якісної освіти та традиційному розумінні жіночої ролі як виключно сімейної. Її аналіз сприяє розумінню тогочасних дискусій щодо жіночої самореалізації та необхідності розширення їхніх соціальних можливостей.

Книга Габрієли Запольської [22] вирізняється оригінальним підходом до висвітлення жіночого питання в Польщі XIX століття. Авторка

використовує форму щоденникових записів та листування молодій заміжній жінки, що дозволяє глибоко проникнути у внутрішній світ жіночих переживань, страхів та роздумів. Zapolska сміливо розкриває реалії сімейного життя того часу, часто прихований від сторонніх очей, демонструючи обмеження та соціальні очікування, з якими стикалися жінки у шлюбі. Її твір є цінним джерелом для розуміння емоційного та психологічного стану жінок епохи, а також для виявлення прихованих аспектів їхньої боротьби за самоствердження в умовах патріархального суспільства.

Перший в Україні феміністичний альманах, виданий коштом Наталії Кобринської та Олени Пчілки у 1887 році [23], є надзвичайно цінним джерелом для дослідження становлення та розвитку жіночого руху в Україні XIX століття. Вже переднє слово альманаху містить важливі усвідомлення щодо розуміння тогочасного становища жінок як особистостей. Зокрема, слова Наталії Кобринської про надію, що альманах " кине хоч кілька ясніших промінчиків на дорогу змагання нашого жіноцтва", підкреслюють прагнення активісток до консолідації жіночих сил та визначення чіткого напрямку боротьби за емансипацію. Особливо значущою для аналізу є частина "Про рух жіночий в новіших часах", де Наталія Кобринська розглядає актуальні проблеми жіноцтва, багато з яких зберігають свою актуальність і сьогодні. Авторка детально описує обмеження прав жінок, їхній нерівний доступ до освіти та професійної діяльності, а також проводить порівняльний аналіз можливостей жінок та чоловіків, що забезпечує глибоке розуміння гендерних диспропорцій тогочасного суспільства. Важливим є також розвінчання ідеї про нібито природну перевагу чоловіків, яка базувалася на поширених стереотипах щодо фізичної та інтелектуальної вищості чоловіків над жінками. Кобринська надає ґрунтовний огляд розвитку жіночої освіти та науки, наводячи приклади видатних жінок-науковець та письменниць, чий внесок у

різні галузі знань був вагомим. Підкреслюється нагальна потреба у забезпеченні жінкам доступу до якісної освіти як ключової умови їхньої емансипації.

Отже, аналіз вже існуючої історіографії проблематики дослідження надає розуміння наявності значного інтересу науковців до різних її аспектів. Водночас, огляд ключових праць, таких як літературні твори польських та українських представниць жіночого руху виявив певну епізодичність у вивченні питання фемінізму на теренах України та Польщі в 19 столітті, адже вони зосереджувались на актуальних проблемах того часу, освіта та заміжжя, оскільки це були фундаментальні питання, вирішення яких могло призвести до рушення з вихідної точки у темі емансипації жінок.

Для забезпечення повноти дослідження, було використано праці науковець, які зосередили свої зусилля на питаннях освіти та можливості використання її поза межами домашнього господарства, аналізували причини та наслідки підтримки процесів розвитку жіночої самостійності, проаналізували рушійні сили в цьому питанні, а саме вплив преси, літератури, жіночих організацій. Таким чином, проведений історіографічний огляд та аналіз наявної джерельної бази обґрунтовують актуальність даного дослідження та спрямовують поглиблення розуміння питань історичних витоків поняття фемінізму на теренах Центрально-Східної Європи.

РОЗДІЛ 2. ЛІТЕРАТУРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОШИРЕННЯ ФЕМІНІЗМУ У ХІХ СТОЛІТТЯ

2.1. Відображення історичних подій на тлі розвитку феміністичних поглядів

Література є одним з найважливіших історичних джерел, адже надає підґрунтя для аналізу перспективи розвитку значущого питання, літературні твори розкривають проблематику, яку не зможуть висвітлити суто документальні свідчення.

Першим аспектом, який відкривається за допомогою літератури є репрезентація ментальності та поглядів епохи. Аналізуючи дослідження жіночого руху можна прослідкувати, як тенденції зростання питання емансипації залишає вагомий слід на розвитку суспільної думки. Також не менш важливим фактом є те, що на відміну від узагальнених історичних описів, літературні твори зосереджуються на індивідуальному досвіді, що в свою чергу надає фундамент для аналізу впливу історичних подій на різноманітні людські спільноти, які сукупно надають уявлення суспільних тенденцій.

Аналіз літератури є безперечно вагомим джерелом у контексті історичних питань, відображаючи менталітет епохи, культурні надбання, індивідуальний чи колективний досвід, надаючи можливість глибокого аналізу питання феміністичних ідей, не просто як плинний очікуваний, історичний процес, а як початок певного реформування зміни устрою суспільства та місце жінок у ньому.

XIX століття стало епохою глибоких соціальних, економічних, політичних та суспільних змін. Аби зрозуміти, як історичні події стали віддзеркаленням переломних моментів, варто поступово та за уявною

хронологічною системою проаналізувати ключові моменти, які були рушійною силою перемін.

Аналізуючи витоки феміністичних поглядів неможливо оминати ідеї епохи Просвітництва XVIII —XIX століття. Варто зазначити, що вже в кінці XVIII ст., виникає поняття ліберального фемінізму. Науковці пов'язують його з епохою Великої французької революції та знову ж таки з концепцією Просвітництва, адже ця ідейна течія несла у собі принцип природних прав та свобод людини. Рушійною силою революції вже були не виключно чоловіки, а й жінки, які згодом організовували дискусійні клуби в яких обговорювали всі події, які впливали на суспільство та викликало резонанс у ньому. Не дивлячись на те, що більшість людей, вважає, що саме жінки в Сполучених Штатах Америки мали роль засновниць та найголовніших поширювачів ідеології необхідних новацій, можна прослідкувати, що ще жінки у Франції мали одні з перших поштовхи в розумінні необхідності абсолютної еволюції в законодавстві для жінок. Одним з найголовніших досягнень революції можна вважати прийняття важливих документів у 1789 році, а саме «Декларація прав людини й громадянина», але дивлячись на тексти Декларації та Конституції 1791 року, права які були пов'язані з володінням власності, право голосу та вибору поширювались лише на чоловіків та абсолютно оминали долі жінок. Важливим важелем у цьому питанні є те, що першими хто звернув на недолік у законодавстві були саме французькі письменниці, які у своїх творах демонстрували свою незгоду з такими суспільними несправедливостями. З часом, а саме у 1792 році, жінки все-таки змогли добитись певних послаблень в дискримінації у можливості прав на розлучення, а також домоглись більш справедливого права на успадкування. Не дивлячись на певні локальні перемоги з поверненням до влади династії Бурбонів у 1814 р. у жінок знову забрали право на розлучення та почали більше контролювати всі питання які були пов'язані з жіночою статтю.

Говорячи про ідею та поширення Просвітництва на теренах Польщі та України в контексті розвитку фемінізму, варто зазначити про те, що адаптація просвітницьких думок зробили певне інтелектуальне підґрунтя для поширення феміністичної свідомості, хоча ці явища й мали своєрідну специфіку, що була зумовлена виключно історичними та культурними надбаннями цієї місцевості. Шляхта та інтелектуальні кола суспільства, як у Польщі так і в Україні, виявляють важливість розумового, культурного, духовного розвитку жінок як матерів, дружин та тієї складової спільноти, яка мала навчати майбутнє покоління. Якщо говорити про людей певного прогресивного вищого рангу, то вони вбачали у необхідності базової жіночої освіти для того, щоб сформувати мораль та патріотизм, але лише на рівні сімейного життя не вбачаючи можливості бути частиною політичного, суспільного життя або намагатись здобувати професійну освіту на рівні з чоловіками.

Якщо більше заглибитись в ідеї, які були почутими на теренах України, варто зазначити про те, що українські землі були розділеними між Російською та Австрійською імперіями, що позначало певні регіональні відмінності навіть у трактуванні просвітницьких ідей. На Лівобережній Україна, яка входила у Російську імперію ці ідеї проникали через російську інтелігенцію, щодо Правобережної України, особливо після поділу Речі Посполитої, переважало з польським відбитком ґрунтування просвітницьких думок, хоча з часом звичайно це зазнавало русифікації. Якщо ж говорити про Західну частину України (Галичину), територія входила до складу Австрійської імперії, де реформи Марії-Терезії та Йосифа І були спрямовані на певну модернізацію освіти, держаного управління та ін., створювали умови не тільки для поширення ідей Просвітництва, а й для поширення феміністичних думок в першу чергу серед самого жіноцтва.

Наступним етапом який суттєво вплинув на ідею жіночої емансипації стала індустріальна революція, яка несла у собі широкі зміни, які

торкнулись глобально кожного представника суспільства. Соціальні трансформації, які були зумовлені стрибком не тільки у світовому розвитку, зміні ручної праці на машину, а й у висвітленні ролі жінок у суспільстві. Саме у цей час починається масова міграція з сел до міста, а це в свою чергу дало поштовх до розуміння того, що жінок також можна залучати до робіт на різноманітних фабриках та заводах. Звичайно, що такі соціальні зміни стали причиною розширення горизонту жіночих прав та можливостей. Така концепція потенціалу жіночої праці руйнувала певні усталені сімейні закони, робота дозволяла стати жінці хоча б трохи фінансово незалежною. Також варто зазначити про те, що бажання покращити свої умови праці та розширити їх горизонт, якщо говорити про більш глобальні тенденції жіночого розвитку, призвели до того, що це стало однією з причин для боротьби за покращення не тільки місця роботи, а й за зміни в традиційних людських поглядах.

На теренах Польщі та України питання розвитку емансипації на тлі революції мали схожий характер. Цей процес був дуже не рівномірним та на відміну від країн Західної Європи та США та мав більш негативний відтінок. Не дивлячись на ідентичний процес міграційних хвиль та поширення жіночої робочої сили, що надавало нових можливостей для представниць жіночої статі, досить часто суспільство стикалося з новими соціальними проблемами у вигляді експлуатації жіночої сили, але це в свою чергу сприяло загальному усвідомленню, що є необхідність розвитку захисту жіночих прав.

Наступні історичні події варто об'єднати в один логічний ланцюг, адже кожне наступне явище було зумовлено попереднім. Найважливішу роль у боротьбі за права жіноцтва відіграло розвиток освіти для дівчат. Зростання кількості освічених дам сприяло формуванню нового суспільства, де інтелектуально розвинена жінка була нормою, де жіноча освіта була базовою потребою, а не подарунком долі. Звичайно, що цей

процес розвивався довгий час та на початкових етапах був лиш для покращення можливості навчання дітей вдома, аби жінка змогла передати елементарні знання своїм дітям, але якщо роздивитись цей процес з іншої сторони, саме розвиток просвіти став певним каталізатором широкомасштабних змін. Це у свою чергу стало плацдармом для зростання національної свідомості та національно-визвольних рухів, в яких не менш активну роль приймали жінки. У контексті історії України та Польщі цей аспект має найяскравіше вираження, адже у 19 столітті, були під гнітом інших держав. Саме жіноча освіта, якою володіла частина жіноцтва цих країн, а саме інтелігенція мала важливе значення в питанні збереження культури, мови, традицій та загалом у розвитку національно-патріотичних рухів. Як наслідок починають з'являтися жіночі організації ініціаторками яких є розумова еліта суспільства, у вигляді представниць різних культурних, літературних, наукових діячів.

Кожен з представлених історичних процесів мав свій вплив на процес розвитку жіночих прав та був невідворотним процесом у цьому питанні.

2.2. Поширення феміністичних ідей та активізації жіночого руху

Аналізуючи це питання можна сказати, що протягом історії боротьба за жіночі права, можливості та долі мала різні форми поширення. Одним з важливих інструментів у цьому питанні став розвиток та розповсюдження жіночої преси. Також важливе призначення мали різноманітні жіночі товариства. Ці об'єднання стали платформою для розвитку жіночої сутності, тут обговорювали спільні проблеми, координації та зростання зусиль у питанні боротьби за емансипацію жінок.

Буде доречно та правильно зазначити, що ранні жіночі журнали дуже тісно перепліталися з цими товариствами. Це було пов'язано з тим, що через періодику активна частина фемінної інтелігенції поширювала наративи у

більш загальні маси суспільна, що в свою чергу дозволяло залучити нових прихильниць цих думок. Видання не просто слугували інформаційною платформою, а ставали унікальною можливістю для формування дискусій навколо питань щодо фемінізму та центром обговорення нагальних проблем.

Фемінізм, який зароджувався на теренах Польщі в 19 ст. потребував просування та розголошення їхніх принципів у різних творчих течіях. Це й література, публіцистика та преса. Яскравим прикладом журналу, який змінився під впливом жіноцтва з невеликого матеріалу про виховання та працю жінок, стало періодичне видання “Ster”, яке переросло у перший радикальний феміністичний журнал. Загалом спочатку він носив назву «Двотижневик для виховання і праці жінок», але з часом під впливом сильних духом молодниць там почали друкувати провокуючі думки, які активно поглинало суспільство. Головним завданням цього журналу, було виховання нового покоління польських жінок. Саме він обирав й надав тенденції для розвитку життя, яке зовсім не було схоже на попередні генерації.

На думку редакторів тогочасного журналу жінки, які активно слідували за його випусками мали стати самодостатніми, в першу чергу, бути людьми, які усвідомлюють свої права та свою цінність, які вміють виставляти правильні пріоритети, ставивши своє життя та бажання на перше місце, а не уміння догоджати тогочасному суспільству. Жіноча спільнота вбачала можливість такого розвитку подій, тільки якщо буде розуміння необхідності навчання. Саме у журналі порушувалися питання боротьби за жіночу освіту. Адже передбачалось важливість справедливості та природних прав, писалась активна аргументація щодо вроджених здібностей жінок, які мали таке ж право на інтелектуальний потенціал, як і чоловіки. Також активно просувались наративи про те, що розвиток жіночої освіти мав глобальніші переваги у вигляді підвищення рівня освіченості

нації, адже домашнє навчання мало стати невід'ємною частиною формування нового суспільства. Але найпровокаційніше звучали думки, щодо необхідності емансипації та незалежності. Загалом погляди представниць-редакторок журналі ставили на вершину п'єдесталу саме освіту, адже все інше ставало похідною. Освіта давала жінкам можливість вийти за межі домашнього господарства та розширити свій кругозір аби зосередитись і на інших своїх сильних сторонах. Якщо змінити власну думку жінок про себе, можна буде мати змогу боротись не з локальним гнітом, а протистояти патріархальній системі. Дуже великий внесок у поширення ідей фемінізму внесла журналістка Ізабела Мошенська першу чергу правових питань. У одному з текстів вона зазначала, що: «Безсумнівно, що солідарність інтересів у шлюбі повинна бути забезпечена, оскільки мова не йде про звільнення дружини від усіх зобов'язань по відношенню до чоловіка і сімейних обов'язків і видають їй патент на користування привілеями, але ця солідарність достатньою мірою гарантується положенням, згідно з яким витрати на ведення домашнього господарства повинні оплачуватися чоловіком і дружиною спільно, пропорційно до багатства або заробітку» [16]. Але, як на мене, найбільш вагомий внесок зробила Еліза Ожешко. Вона виносила загальну проблему ідеї «жінки – янгола», точніше буде сказати, що вона вела боротьбу з цим стереотипом. Також письменниця активно вела дискусії з чоловіками, які відкрито глузували з жіночої освіти та не вбачали в цьому сенс. Maria Копорніска, яка звернула увагу на розлучення. Підкреслювала, що шлюб необхідно розірвати тоді, коли жінка відчуває небезпеку в спільному житті та коли подружжя більш не кохає. І на сьогодні є жінки, які вважають, що розлучення це вирок на все життя, тоді про який стан пар можна казати на час 19 ст.

Аналізуючи тенденції поширення фемінізму через пресу на теренах України можна виокремити наступні журнали:

- «Дзеннік муд парискіх»
- «Лада: Письмо поучительное русским молодлицам и девицам в забаву и поучение»
- «Русалка: Письмо для красовиць»

Загалом кожне з видань починалось, як просто невеликий посібник для жінок аби стати ідеальною дружиною. Писалось про моду, кулінарію та поради як бути ідеальною у всьому, що сприймає патріархальний світ. Але з часом розвитку та еволюції ідей боротьби у цих працях почали висвітлювалися соціальні та громадські питання.

«Дзеннік муд парискіх» має одну з найглибших ідей, адже можна описати чотири етапи видання часопису: “ (1839-1840), коли видавець намагався отримати дозвіл на видання часопису; (1840-1845), коли за редакцією Л. Борковського «Дзеннік» став журналом для дам найвищих суспільних верств, органом руху емансипації; (1846-1848), коли редакцією завідував Ян Добжанський; (друга половина 1848 – перша половина 1849 рр.), коли під впливом Весни народів часопис перетворився у суспільно-політичне видання”[10].

Окреме місце займає перший на українських землях жіночий альманах “Перший вінок”, який був написаний Наталією Кобринською та Оленою Пчілкою, став основоположником для праць жінок, адже виключно твори письменниць були випущені в ньому. Він став поштовхом для розкриття жіночого потенціалу не лише на таємних папірнях удома, а дозволив стати їм лідерками думок та домогтись розвитку нового бачення ролі жіноцтва у різних сферах життя.

Не останню роль у розвитку феміністичних поглядів в Україні відіграли жіночі товариства. Навіть після початку активної боротьби, жінки все ще не могли розпоряджатись власним заробітком, не могли вступати в університети, вступати у різні організації, ба більше вони не могли, по факту, абсолютно керувати своїм потенціалом та життям. Отримання освіти

відіграла ключову роль у розвитку, а точніше поширенню фемінізму. Тому в 50-х рр. XIXст., жінки на короткий період здобули можливість вступати до університетів. У цьому питанні активну роль відіграло «Товариство допомоги вищій жіночій освіті». «Значним здобутком розвитку жіночого руху було заснування Вищих Жіночих Курсів (Київ, 1878). У Києві був заснований і перший український жіночий гурток (1884) Олени Доброграєвої. Активність жінок виявилася у заснуванні та діяльності недільних шкіл (Х.Алчевська). Важливим соціальним явищем емансипаційного етапу жіночого руху стала діяльність народниць. Їхня незалежна поведінка, активна життєва позиція, протест проти феодально-кріпосницької системи і патріархальної сім'ї створили ґрунт для зростання авторитету жінки в суспільстві»[11].

Отже, жіночі організації та періодичні видання в Україні та Польщі в 19 столітті, були ключовими аспектами для розвитку феміністичних поглядів. Вони стали певними каталізаторами для об'єднання жінок, для поширення ідей емансипації, сприяли боротьбі за рівні права та заклали основу для подальшого розвитку фемінізму, якими ми можемо апелювати й на сьогодні.

РОЗДІЛ 3. ЖІНОЧА ОСВІТА ЯК РУШІЙНА СИЛА В ПИТАННІ ЕМАНСИПАЦІЇ В ХІХ СТОЛІТТІ

3.1. Розвиток жіночої освіти в Україні в ХІХ столітті

Початковим етапом аналізу цієї теми є розуміння того, що українські землі були розділені між двома імперіями, а саме Російською та Австрійською. Це розмежування вплинуло не тільки на соціальний, політичний та економічний розвиток, а й на формування культурних надбань та освітніх можливостей. Кінець ХVІІІ століття у питанні просвіти означало невелику кількість шкіл для народу, поганий рівень писемності заборона використання української мови в цьому питанні. Однак вже з середини ХІХ століття відбувся зворотній процес розвитку соціокультурних чинників, певного національного відродження. Ця динаміка демонструє риси прогресу в українській літературі, мові, науці та культурі. У цьому контексті не останню роль відіграли зміни у системі освіти.

На території України система освіти становили здебільшого жіночі гімназії, училища, єпархіальні жіночі школи, професійні початкові й середні навчальні заклади. На початку ХІХ ст. була система освіти дівчат, яка мала на меті забирати їх в певну ізоляцію, адже були закриті заклади освіти, приватні пансіони. Спираючись на це в ХІХ ст. виникає думка про відкритий тип закладу освіти, який був би доступним для всіх верств населення. Ця система не відривала би дітей від родин і не звільняла би батьків від прямих обов'язків батьківства. «На початку ХІХ ст. В Україні виникли перші інститути шляхетних дівчат – Харківський (1812), Полтавський (1818), Одеський (1829), Київський (1833), Керченський (1836)».[24]

Таким чином на початку ХІХ століття в Україні були 5 діючих дівочих інститутів, які разом з приватними пансіонами складали картину середньої

жіночої освіти. Вони відкривались за рахунок дворянства, місцевих приватних пожертвувань. З вище переліченого можна зробити висновки, що до закладів освіти приймали дівчат дворянського походження, або дам-пансіонерок, які вносили за своє навчання та харчування певну платню, на відміну від попередніх. До Одеського та Керченського також приймали доньок вищих купців та офіцерів: “Слід підкреслити, що формування мережі жіночих інститутів створило альтернативу домашній освіті, доступній лише найбагатшим представникам суспільства. Освіта в громадських закладах була поцінною для середнього дворянства, вищого купецтва та обер-офіцерів. А для дочок збіднілих шляхтичів існувала незначна можливість безкоштовного навчання своїх дочок, адже в кожному закладі п’ятнадцять – двадцять дівчат навчалось та утримувалося безкоштовно” [25].

Навчальний курс в інститутах шляхетних дівчат складався з таких основних предметів: Закон Божий, історія, арифметика, іноземні мови (французька, німецька), чистописання, словесність, танці, музика, рукоділля. Розглядаючи більш детально, що було об’єктами вивчення у подібних установах доцільно буде звернути увагу на те, що головною метою навчання є поширення моральності та духовності дівчат. Розглядаючи питання розвитку природничих наук вчителі мали розповідати найцікавіші факти, а також, те, що зможе допомогти у веденні майбутнього сімейного, домашнього господарства. Стосовно історії, викладались найважливіші дати та події, для того щоб виховати справжніх громадян Російською імперії. Безумовно найважливішу роль відігравали такі дисципліни як: музика, танці, іноземні мови (особливо французька), рукоділля, адже такі навички вважались найкращими для дівчат.

Аналізуючи все вище зазначене можна припустити що така кількість наукових знань надавала можливість користуватись ними в повсякденні, але на превеликий жаль, попри обсяг навантаження інтелектуальна цінність

була досить обмеженою. Це ставало великою перешкодою для дівчат, які вбачали себе в науці або, наприклад, педагогічній освіті.

У рамках навчання існували жорсткі норми за рахунок яких дівчат виховували зручними для суспільства. Воно передбачало, що протягом усього курсу навчання вони знаходяться в далі від сім'ї та близьких, саме цей аспект вважався найголовнішим у вихованні. Учениць могли відпустити на один день лише у випадку, тяжкої хвороби або смерті когось з рідних, а батьки могли навідуватись лише на свята та у певний, конкретний момент. Такі радикальні ідеї мали на меті навчити дівчат “правильному” життю та позбути їх навіяних ідей ззовні. Фактично ж вони виховувались, як кімнатні рослини у повній ізоляції від реальності й виявлялись абсолютно не готовими до майбутнього життя в реальному суспільстві.

Негативно на дівчат, але не на суспільство, впливало те, що учасниці навчального процесу не мали жодної вільної хвилини, жодного часу на самоті. Їм не давали право вибору і змушували підкорятись готовій системі: “Ви пам’ятаєте, якою затурканою дівчинкою росла я в інституті. Мене, десятирічну самотню дівчину, загнали, залякали... В мені вбили світлу безтурботність молодого почуття, живий, поривчастий, цей чудовий голос розквітаючих сил... Мене зробили не по роках серйозною, сором’язливою, недовірливою до самої себе”. [25]. Саме так описувала свої спогади відома письменниця, яка була випускницею Харківського інституту Н.С.Соханська-Кохановська.

Водночас, не дивлячись на певні негативні сторони такого навчального процесу інститути шляхетних дівчат, відігравали значну роль у подальшому розвитку освіти, а також у формуванні нового бачення жіноцтва. Саме вони започаткували офіційні жіночі навчальні заклади і саме тип викладання який використовували у привілейованих жіночих навчальних закладах став підґрунтям для реформування феміністичної педагогіки та створення гімназій для представників усіх станів суспільства.

Першою жіночою гімназією на теренах України була Фундуклеївська жіноча гімназія, яка була створена 6 серпня 1859 року. У той час жіночі гімназії були восьмикласними навчальними закладами де дівчат готували до майбутньої вчительської діяльності. Також дівчата мали змогу відвідувати прогімназії- заклади, де курс навчання був не повним та тривав кілька років. Проте варто наголосити, що поряд з гімназіями та прогімназіями існували також конфесійні й світські школи, приватні та державні школи для чоловіків та жінок. Проте все ж таки доступ жінок до середньої та вищої освіти був обмеженим, у середніх закладах освіти рівень викладання був досить слабшим, ніж в аналогічних закладах для чоловіків, а вищі навчальні заклади освіти були лише в Києві, Харкові, Одесі та Катеринославі, тому можливості для отримання дійсно якісної освіти жінки все-таки мали менше перспективи ніж чоловіки.

Всі ці фактори в сукупності стали причинами для змін в галузі освіти. Наслідком таких модифікацій розпочалось обов'язкове навчання дітей шкільного віку, тобто ініціювання початкової освіти: “Окрім училищ, почали функціонувати й інші загальноосвітні навчальні заклади, які відрізнялися типами, можливостями застосування нововведень або підпорядкуванням. Поширеними були міністерські, земські або міські початкові школи, сільські початкові школи, школи грамоти, народні, церковнопарафіяльні училища, однокласні та двокласні початкові училища та інші заклади, зміст і характер навчання в яких, а також обсяг і предмети різнились”. [26].

У кінці XIX ст. в імперії тільки починається формуватися, саме поняття і його розуміння жіночої освіти. Саме в цей час починає закладатись освітні та культурні вимоги до молодих дівчат. Вони повинні бути освіченими, розумними, ерудованими, скромними, готуватись до сімейного життя та набиратись звичок та якостей, аби стати гарними майбутніми дружинами. Таким чином, можна сказати, що в XIX ст. розвиток жіночої

освіти відбувався досить повільно, також важливо зазначити про те, що не менш важливою проблемою була мова викладання, адже все було російською, що пригнічувало національну ідентичність. Попри це, слід відмітити, що завдяки розвитку жіночої освіти було покращено культурний рівень населення. Так, кожна жінка була ознайомлена з основами медицини, гігієни, педагогіки, також починала вводитися практика мов, що мабуть й варто запозичити сучасній школі.

Реконструйований опис розвитку жіночої освіти був характерним до XX століття, адже вже в 1917 році були активні закриття більшості жіночих навчальних закладів.

3.2. Еволюція жіночої освіти в Польщі в XIX столітті

Щодо Польщі в межах аналізу даної теми, варто розпочати з короткого екскурсу історичних подій, які відіграли значущу роль у питанні жіночої освіти. Предметом розгляду є Листопадове (1830-1831 рр.) та Січневе повстання (1863-1864). Саме ці події минулого змушували багатьох жінок з вищого суспільства утримувати себе самостійно і саме на фоні цього розгорнулись дискусії щодо необхідності жіночої освіти в польському соціумі.

У процесі порівняльного аналізу двох країн, можна сказати, що розвиток питання емансипації та жіночої освіти виявляють значну подібність. Як і в Україні так і в Польщі початок XIX століття був характерним в негативному ставленні та дистанціюванні від так званої салонної освіти. Однак необхідно підкреслити, що у Польщі цей процес був активнішим.

На початкових етапах дівчатка отримували базову освіту вдома, таке навчання надавалось за допомогою гувернанток або домашніх вихователів. Але буде доречним зазначити, що деякі з них відвідували школи-

пансіонати або релігійні спільноти, тоді як певна частина учениць відвідувала державні школи. Однак необхідно усвідомлювати, що останні заклади освіти після поразок у повстаннях мали радикальний характер русифікації.

Поверхнева освіта у вигляді вивчення іноземних мов, а особливо французької ще на початкових етапах розвитку XIX століття не користувались широкою підтримкою серед громадян. Це також значуща відмінність країн, адже поляками вже на той час було досягнуто розуміння необхідності національної свідомості та важливості навчання польською мовою. Активну роль у розвитку таких тез відіграла перекладачка та дитяча письменниця Клементина Танська-Гоффман. Вона усвідомлювала, що через зв'язок матері й дітей існує можливість передачі та поширення ідеї націоналізму та концепцію пробудження національного духу. У своєму щоденнику від 1818 року, вона описувала цю тезу так: «Наскільки впливає на людину перше виховання? З дитинства звикла вивчати все французькою мовою, я виросла з хибною думкою, що жінці абсолютно неможливо написати листа або щось інше польською мовою; тепер переконавшись у тому, наскільки неправильно була моя думка, я вважаю, що рідною мовою можна висловлюватися так само добре, як і французькою, я соромлюсь свого колишнього сліпоту і радо відмовився б від знання французької мови за красивий, безпомилковий і справді польський стиль»[27]. Природно, що в літературних кругах її бачення важливості польської мови оцінили вельми прихильно, але не зважаючи на це польська еліта ще доволі активно та охоче наймали на роботу іноземних гувернанток. У аргументації на користь цієї історичної парадигми варто сказати, що залучення на роботу виховательок із-за кордону певний час було не просто бажанням надати гарну освіту донькам, а ставало можливістю підтвердити свій статус у вищих колах суспільства, саме тому процес еволюції бачення заміни ідеї навчання для дівчат був досить довгим та нерівномірним. Але так зване «салоне

виховання» ставало головним об'єктом критики не тільки через те, що не надавало необхідної підтримки національному рухові в період тяжких соціально-економічних обставин, а й через відверту награність та непрактичність. Таке навчання було обмеженим, поверхневим, спрямованим на зовнішні чинники та сформовані за ідеальними соціальними манерами та нормами. У результаті, жінки, які мали за основу такий вид освіти ставали вітальними ляльками, які абсолютно не мали уявлення про реальний світ та побут. Інтелектуалки того часу застерігали, що небезпека для суспільства полягає в тому, що ці дівчата згодом стануть матерями і дружинами і їхня нездатність до сімейного життя та господарства призведе до краху інституту сім'ї та зростання занепаду національних традицій і цінностей. У другій половині XIX століття, наука стає головною зброєю в боротьбі за жіночі права і слід зазначити про те, що уже в цей час, інтелектуальна складова суспільства усвідомлює, що освіта може виступати не виключно в контексті професійного розвитку, але як шлях до особистісного вдосконалення, на яке жінки мали одобрення. Багато письменників, письменниць, публіцистів виступали за те, щоб право на однакове навчання мали представники обох статей, адже на їх думку саме уміння критично мислити, аналізувати та розвивати власне «я» лежить в основі вдосконалення та виконання громадських та сімейних обов'язків.

Після січневого повстання царським урядом було вирішено та прийняте рішення про необхідність розширити державних закладів освіти для жінок. Це було зроблено з метою посилення контролю та влади над освітнім процесом і як наслідок русифікувати більше населення, адже контролювати такі процеси в державних школах було простіше ніж в приватних школах чи пансіонатах. Саме ці заклади загалом виховували патріотичний дух у молоді, викладаючи заборонені предмети, наприклад, історію Польщі. У 1864 році було затверджено та оприлюднено «Акт про організацію державної освіти для дівчат», який передбачав заснування

шестикласних гімназій та 3-4-класних прогімназій. У випадку володіння дівчиною свідоцтва про здобуття освіти в прогімназії, вона мала право продовження навчання у четвертому або п'ятому класі молодшої середньої школи. Коли ж дівчина здобула середню освіту, вона забезпечувала себе можливістю для працевлаштування на посаді вчителя. Усупереч політиці царського уряду, щодо приватних закладів освіти, у другій половині XIX століття можна спостерігати як поступово простежується динаміка розвитку недержавних освітніх інституцій. Серед них можна було спостерігати, як невеликі дво- та трикласні школи, так і заклади з чотири- та іноді шестирічним терміном навчання. Слід акцентувати увагу на тому, що поряд з такими закладами освіти, діяли також освітні установи які мали амбітні навчальні можливості, як правило вони керувались громадськими діячами й з високою частотою були підпільними. Державна адміністрація Російської імперії з усіх сил намагалась протистояти поширенню приватних закладів для жіночої освіти. Через такі обмежувальні обставини, як правило при легально діючих школах-інтернатах функціонували нелегальні курси для учнів старших класів. Як прикладом може слугувати таємний летючий університет, який був замаскований під юридичних наукових читалень, виступав місцем де жінки підпільно могли здобувати вищу освіту. Систематично такі заклади в вузьким колах називали «жіночими університетами», адже пропорційна кількість студентів завжди переважала на жіночу стать, цей феномен досить легко пояснити, адже чоловіки мали альтернативи для навчання та здобуття вищої освіти, тому користувались набагато рідше такими ризикованими установами. Летючий університет був заснований у 1883–1886 роках і діяв підпільно у Варшаві протягом 20 років, легалізувавшись лише у 1906 році як «Вищі наукові жіночі курси».

Листопадове та січневе повстання залишили вагомий слід у питанні жіночої освіти, адже через економічну ситуацію після поразки, яка була вельми складною для обох статей і було зумовлено необхідності у тому

числі з освічених верств, зокрема з родин поміщиків, пошуку оплачуваної праці. Саме в цьому контексті концепція професійної освіти поступається ідеям загальної середньої освіти для жіноцтва. Загальна освіта не завжди забезпечувала конкурентні переваги на ринку праці. Більшість жінок з відповідною підготовкою, розглядаючи можливості працевлаштування, орієнтувалися на посаду домашньої вчительки за відсутності ліцензії. Прихильники філософії позитивізму та преса, зокрема журнал “Bluszcz” прагнули до трансформації зазначеного стану речей, саме тому за допомогою періодичних видань здійснювались пошуки роботи для жінок. У 1870-х роках жіноцтво покладало великі сподівання на ремесла, особливо кравецька справа, виготовлення штучних квітів, палітурна справа та подібні заняття, які іноді можна було виконувати вдома, що становило додаткову перевагу. Першочерговою вимогою було здобуття відповідної кваліфікації. Традиційно навчання ремесел відбувалося в цехах, які неохоче сприймали ідею незалежних жінок-майстринь. У таких умовах громадські діячі створювали ремісничі школи, майстерні та ательє, які надавали потрібні знання жінкам. У період 1872—1882 років лише у Варшаві було засновано сім ремісничих майстерень для жінок; аналогічні заклади створювались і в провінціях. Контингент учнів переважно складався з представників інтелігенції та дворянства. Більшість жінок обирали для навчання традиційно «жіночі» ремесла, такі як кравецька справа, в'язання шкарпеток чи флористика. На рубежі 1880-1890-х років інтерес жінок до навчання ремесел значно знизився на користь торговельних шкіл. До кінця XIX століття громадська думка вже не вважала торгівлю настільки принизливим заняттям, як це було півстоліттям раніше.

Загалом наприкінці XIX століття в умовах соціальної нерівності, можливість дівчатами отримувати освіту роздивлялось, як певний символ та боротьба проти безшлюбності. Проте професійна діяльність все ж таки роздивлялась на початковому рівні та була обмежена у соціальному аспекті,

вона забезпечувала певну фінансову незалежність, проте, як і раніше досить умовно. У зв'язку з тим, що чоловіча освіта надавала не тільки фінансову складову, а й привілеї у вигляді статусу, перспектив, впливу, можливості ширшої самореалізації, жінки були вимушені задовольнятися, як би ми сказали на сучасний лад базовою освітою, яку необхідно отримати всім без виключення. Але, звісно, як у кожній історичній події та історичному розвитку, існують постаті, які прагнуть більш глибоких трансформацій, у даному питанні це амбіційні жінки, які не будуть задовольнятися примітивними знаннями, а прагнули одними з перших завершити університетське навчання. Такі підвищенні намагання та бажання мали певні плоди, адже бачення можливості змін, все більше жінок демонстрували сміливість подавати документи для вступу до традиційних чоловічих університетів, де була змога здобувати наукового ступеня. З 1870-х років жінки намагались отримувати освіту за межами Польщі, це могла бути Франція або ж Швейцарія, але такі перспективи мали дами, які розпоряджались достатніми фінансовими ресурсами, а також не мали мовного бар'єру. Через такі обмеження коло жінок було дуже вузьким, тому вони бачили перспективу в польських університетах. Найпоширенішим був Краківський університет, адже територіальне розташування, навчання польською мовою, а також високий престиж завдяки своїй давній традиції та відомим професорам приваблював майбутніх студенток. Ягеллонський університет прийняв перших студенток у 1894 році (за згодою окремих професорів). Згодом жінки отримали можливість навчатися на філософському та медичному факультетах.

Далі можна буде спостерігати розвиток у напрямку вищої жіночої освіти: «1900/1901 по 1917/1918 навчальні роки на медичному факультеті Ягеллонського університету здобували освіту 405 студенток, 180 з яких у подальшому отримали тут науковий ступінь доктора... Проте перша жінка почала навчання на юридичному факультеті лише у 1919 році.».[27].

Отже, як певне узагальнення сказаного можна окреслити, що цілі навчання для хлопців та дівчат мали абсолютно різну траєкторію розвитку. Відмінності можна простежити, як у змісті навчальних програм так і в способі викладання та й в організаційних моментах. Після поразки у Січевому повстанні на тлі нестабільної економічної ситуації, розвитку емансипаційного руху спостерігається повільний розвиток поглядів на соціальну роль жінки. У другій половині XIX століття інтелектуальні прагнення жіноцтва дійшло до одного з піків за допомогою неформальної освіти, читання та самоосвіти. Завдяки цьому жінки поступово, але послідовно розширювали свій доступ до освітнього процесу і як апогей цього явища на стан XIX століття стала можливість отримання права на вступ до університету.

РОЗДІЛ 4. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФЕМІНІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ В ЛІТЕРАТУРІ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ В ХІХ СТОЛІТТІ

4.1. Соціальний контекст фемінізму у творах Наталії Кобринської “дух часу” та Елізи Ожешко “кілька слів про жінок”

Література завжди виступала значущим джерелом для аналізу історичних питань, але якщо говорити в контексті конкретного часу, то вона виступала зброєю у боротьбі за жіночі права та можливості. Зі сторони питання поширення фемінізму на теренах України та Польщі в ХІХ столітті, література та преса слугували певною позитивною пропагандою, яка відкривала площини для аналізу цього питання з сторін, які апріорі були під заборонаю патріархального суспільства. Порівняльний аналіз творів представниць жіночого руху відкриває унікальну можливість простежити як спільні риси так і відмінності у цих процесах, поділяючи спільний аспект питання та борячись за одну ідею – емансипацію жінки. Дослідження схожих тем, ідей та мотивів надає можливість глибше зрозуміти складність та багатогранність феміністичної думки, а також прослідкувати діалоги, які вони представляють, адже це покоління письменниць, які прагнули розширити межі жіночої свободи та самовираження.

На фоні історичних трансформацій, які відбулись у світі на тлі розвитку феміністичних поглядів, питання становлення жінок набуло активного значення. Обранні твори Наталії Кобринської “Дух часу” та “Кілька слів про жінок” Елізи Ожешко стали певною репрезентацією обраного періоду і стали цінними джерелами у питанні вивчення та аналізу феміністичної думки не тільки на світовому рівні, а й у межах Центрально-Східної Європи.

Еліза Ожешко у своєму есе на противагу жіночій долі в суспільстві в якому сама жила не побоялась дивитись й писати про можливості на

майбутнє, яке на стан 19 ст. здавалось малоймовірним та місцями абсурдним. Ця праця є яскравим виступом за захист прав жінок, написана у контексті суспільних дискусій. Основна ідея роботи полягає у запереченні та детальній аргументації щодо незгоди з твердженнями про “жіночу слабкість”. Жінки були покриті тягарами, які сковували їх у рамках побудованих “сильними” чоловіками, які мали суспільну владу. Її праця слугує джерелом відображення та критики соціально-культурного контексту епохи. Есе детально розкриває традиційні погляди на жінок у польському суспільстві. Ожешко репрезентує ставлення до жінок виключно як до робітниць вдома та матерів, показує наскільки коло жіночих можливостей було вузьким та примітивним, їх вважали емоційно не стабільними, слабкими істотами, які апріорі не могли бути долученими до інтелектуальної визначеності та роботи. Прослідковується демонстрація як всі суспільні уявлення формували можливості жіночої освіти, праці та громадської діяльності. Варто зауважити, що авторка не просто констатує факти про різноманітні несправедливості, заборони або сфери можливості для жінок, вона намагається надати глибокого аналізу подіям, прослідкувати причини та наслідки такого становища. Письменниця підтримує панівні погляди інтелектуалок того часу, а саме висвітлює брак освіти, як головну причину такої історичної та соціальної дискримінації, підтверджує проблемність економічної залежності та відсутність політичних прав у жінок, адже сукупність цих факторів зумовлює підпорядкований стан та гальмує особистий розвиток жіноцтва, як жіночу спільноту. Концепція праці структурована таким чином, що піддає критиці всі патріархальні умови та бачення, соціальні інститути, які активно підтримували гендерну нерівність, включаючи систему виховання, сімейні відносини та правові норми. Це свідчить про застарілі уявлення суспільних структур, які сприяли увічненню стереотипів та розглядали не гуманні способи боротьби з тими, хто ставить під сумнів ці норми. Як зазначає сама

авторка, то раніше це могло виявлятися в тиранії зі сторони чоловіків, але на стан 19 ст. в Польщі це не було нормою та кожен освічений та мужній пан це розумів. До них я б віднесла тяготи сімейного життя в яке повністю з головою поглинає жінка. Основна проблема, яку можна певною мірою прослідити й сьогодні це той факт, що дівчатам забороняють рости. Як приклад Еліза Ожешко говорить про будь-яку уявну сім'ю, де є діти обох статей. Хлопцям необхідно захищати та допомагати сестрі, вони ростуть, розвиваються у всіх аспектах в той час, як дівчинка перетворюється в прекрасну квітку.

Можна виокремити три елементи, які надають людині життя, це потреба – зусилля – задоволення. Отже, кожна людина потребує з народження необхідності праці та мети. Кожен суб'єкт закономірно бажає та прагне прожити зрозуміле, лаконічне та раціональне життя, з наукових точок зору. Це свідомо потреба, яка надається кожному з народження, вона апіорі контрастує з перспективою монотонного виконання рутинних завдань. Варто зауважити вже на цьому етапі, що жінки-інтелектуали, як на території Польщі так і України ніколи не пригнічували важливість питання материнства або ж заміжжя, аспекти за які вони активно боролись: праця, освіта, можливості реалізуватись як людина, не мали дискредитувати важливість сімейного життя, це мало бути гармонійне поєднання важливих аспектів життя людини, адже дослідниці демонстрували, що жінка – в першу чергу людина, яка зобов'язана мати рівні можливості та права з чоловіками.

Усупереч тому, що у XIX столітті розвиваються ідею щодо встановлення рівноправних гендерних відносин, емпірична реальність показує наскільки інтенсивно вкоренились ідеї патріархального устрою та не прослідковується практичні складові концепцій рівноправності між статями. Суспільство обмежувалось певними риторичними заявами та не передбачало суттєвих змін у питанні боротьби з дискримінацією жіночих

прав. У попередньому стані зберігалось бажання покласти на плечі жінок тягар сімейного життя та транслювати готовність їхньої самопожертви своїми бажаннями на користь чоловіка та дітей. Водночас, акцентується її роль як джерела естетичної насолоди, що зумовлює сталу вимогу до ідеального зовнішнього вигляду.

З точки зору освіти, яка була доступна жінкам на погляд авторки, мала переважно обмежувальний характер. Тобто освіту, як правило, здобували в домашніх умовах, переважно необхідні знання зводились до мінімуму, а саме: елементарна грамота, яка була необхідністю для листування, розумінням базових астрономічних концепцій, а також базовими знаннями з арифметики. Значну частину часу присвячували іноземним мовам, рукоділлю, домашнім справам та музиці, тобто прищепленню соціально прийнятих та схвалених моделей поведінки, яка виступала у вигляді необхідності для укладання «щасливого шлюбу». Разом з тим певне штучне обмежування розумових здібностей жінці часто призводило до зворотного процесу і замість ідеальної дружини та домогосподарки, чоловіки отримували дисбаланс у міжособистісних та сімейних відносинах. Еліза Ожешко вбачає причиною такому стану орієнтацію жіноцтва на поверхневі бажання проявити власну привабливість, що обмежувалось уявленнями про «гарний смак» та «жіночу витонченість».

Великою перевагою роботи є той факт, що авторка продемонструвала порівняльний аналіз становища жінок у Польщі та інших державах європейського континенту й Північної Америки. констатує прогресивні тенденції у Франції та Великій Британії, де спостерігається поступове подолання гендерної ієрархії та надання пріоритетів інтелектуальним здібностям людини незалежно від статі. На противагу цьому в Польщі зберігається практика виховання дівчат в певній ізоляції, що нечасто допомагає в реальному житті. Через географічне розташування та належність на той час до одних імперій ці бачення асимілювались і на

території України. Аналізуючи американську модель жіночності, Ожешко підкреслює можливість поєднання в жінці ніжності та здатності до самостійного розв'язання життєвих проблем. На той час американка – це рівноправна партнерка чоловіка, його супутниця та потенційно близький друг. Подібна особливість є досить логічною, адже ідея виховання дівчат різна. Для американської жінки характерним є впевнена та відкрита поведінка, то в Польщі це б розглядалось як відхилення від норми, адже жіноча скромність – основа ментальності та вихованості польки.

Одним із ключових питань роботи є аналіз становища жінок, які не реалізували себе у традиційною баченні та не прожили в усталених сімейних ролях. Авторка зазначає, що такі жінки ставали центром аморальності та джерелом пліток, що підкреслює суспільне моделювання жіночої ідентичності виключно через призму шлюбу та материнства. Жінки, які не відповідали цим критеріям, відчували себе ніби виключеними з суспільства та знецінення себе як жінки. У багатьох випадках нехтували такими дамами інші жінки, що поширювало у суспільстві та певною мірою підтримувалась мізогінія, яка й на сьогоднішній день є актуальною проблемою. Розглядаючи важливість жінок, як матерів підкреслюється ідейна важливість володіння жінками базових наукових знань для догляду за дитиною. Авторка намагалась продемонструвати, що необізнаність жінок не має користі абсолютно ні для кого, що ця суспільна наївність має пагубний вплив на них самих. Критикується ідеалізація "материнського інстинкту" як достатньої умови для збереження здоров'я дитини, наголошується на важливості освіти в галузі анатомії, фізіології, гігієни та інших природничих наук для формування компетентної материнської практики. Надання жінкам доступу до цих знань розглядається як фактор покращення здоров'я як матері, так і дитини. Однак, підкреслюється, що ці наукові дисципліни залишаються переважною прерогативою чоловіків.

Еліза Ожешко демонструє через свою роботу важливість жіночі праці, як показник повноцінного розвитку суспільства, зазначаючи, що: «Праця людей – це лише праця половини людського роду»[21]. Аналізуючи можливості працевлаштування для жінок, як не дивно найменш пристосованими були саме заможні жінки. Представниці польського фемінізму, відкидали радикальність і приймали цінності жіночої краси, любові та сім'ї, але виступали за поєднання цих аспектів із трудовою діяльністю. Вони роздивлялись відсутність зайнятості, як певний момент деградації та обмеження власного розвитку. Важко сприймати жінок – лікарів, адвокатів чи професорів і це ніяк не пов'язано зі їхніми здібностями, проблема полягає у тому, що таким професіям навчаються в університетах, де доступ для жінок все ще в більшості залишаються закритими. Професії, які є доступними для жінок того часу, можна перерахувати на пальцях це: навчання, ремесла, промисловість, мистецтво та література. Найбільшу кількість працюючих жінок має учительська сфера. Кожна жінка, яка знає іноземну мову та грає на фортепіано, може стати гувернанткою й пов'язати з цим своє життя. З плином часу, однак, професія гувернантки набуває ознак соціального знецінення, що негативно позначається як на моральному, так і на матеріальному становищі жінки, яка її обіймає. Але авторка зазначає, що певні громади вже розуміли, що жінка, яка виховує їх дітей абсолютно заслуговує на повагу. «Проте, за принципом і переконанням, вчительці ще не відведено належного їй місця в родині та суспільстві» [21]. Є вид професій на які можуть претендувати жінки, але тільки через те, що чоловіки часто ними нехтують, це ремесло та торгівля.

На завершення підкреслюється, що гідний чоловік обере в дружини працюючу та самодостатню жінку, яка поважає власну гідність.

Якщо говорити про Україну в цій парадигмі, то буде доречним як приклад показати схожі ідейні мотиви, тільки через українську літературу, а саме через твір Наталії Кобринської «Дух часу». Авторка походила з сім'ї

священників. На той час жінки не мали права на здобуття вищої освіти, а могли лише задовольнити себе домашнім навчанням. На фоні цього, брати Наталії Кобринської отримували освіту у Відні, а її навчанням займався батько, який дав добрі та ґрунтовні знання своїй дочці. Це питання також прослідковується і у творі «Дух часу». Цей твір виступає певною інтерпретацією відображення розриву між поколіннями. Сучасний соціокультурний контекст, істотно відмінний від суспільного устрою XIX століття, зумовлює потенційну можливість створення схожого твору, адже питання підняті в творі Наталії Кобринської ще певною мірою можна прослідкувати й на сьогоденні.

Авторка змальовує події, які споглядала особисто в українському суспільстві та репрезентує юність головної героїні, позначену, на її думку, значними життєвими випробуваннями. На підтвердження цієї тези наводиться цитата: «А мала вона тоді ледви шіснадцять літ. Сужений її, укінчивше богослов, був сином священика з того самого деканату, що її батько. Вона не знала його, а бачила всього раз, коли приїхав з батіком своїм до них на празник. Перебули тоді обоє цілий день, бо по службі аж до вечора. Не могла вона знати, що на неї впаде його вибір, але й немала нічого проти того. Всі її близькі уважали його зовсім дивитись на це діло божій осталися на обід, а там вибір, але й не мала нічого проти того. відповідною для неї партією, і вона також не мала причини інакше. Не було з чим довго проволікати - побралися як Бог наказав, а щоб ліпше» [20]. Цитата яскраво ілюструє низку важливих питань, які намагались продемонструвати борці за емансипацію. Наприклад, ранній вік вступу в шлюб, шіснадцять років це вік, який сьогодні вважається дитячим. В контексті XIX століття це було більш поширеним, але наданих знань дівчатам вкрай не вистачало аби відчувати себе як мінімум в безпеці у шлюбі й єдине, що залишалось це вірно прислужувати спочатку батькам потім чоловікові. Питання відсутності особистого знайомства наречених та їх вибір, головна героїня

бачила свого майбутнього чоловіка лише один раз і не мала жодного уявлення про нього як особистість, підкреслює патріархальну модель шлюбу, де рішення приймалися родиною, а думка жінки часто ігнорувалася. Фраза "не мала нічого проти того" може свідчити як про пасивність, нав'язану суспільством, так і про відсутність реальної альтернативи. Соціальна схвальність вибору, тобто вся родина прийняла рішення щодо долі дівчини й їхні слова апріорі були пріоритетними, формальність та швидкість укладання шлюбу, шлюб як "дипломатична угода – все це подається як норма в суспільстві й це те про, що варто говорити, з цими соціальними устоями жінки починали боротись з ХІХ століття, але ми й досі у наші часи, можемо прослідковувати ранні шлюби, які не просто аморальні, вони небезпечні та абсурдні.

Наступна цитата з твору характерна при описі репродуктивних функцій жінок, які ставали типовими уявлення того часу: «Зразу її материнський небосхил був тим захмарений, що приходили на світ самі доньки. Од віків така думка склалася, що син більше чести робить матері від доньки, але як вона була ще молода, то не могла тратити надії, що Бог обдарує її ще й сином» [20], тут можна прослідкувати домінуючі та банальні установи, у яких народження сина розглядається як вища цінність та джерело більшої пошани для матері порівняно з народженням доньки. Сини розглядаються, як опора для сім'ї та безпеки у майбутньому, а донька виступає тільки у ролі майбутніх дружин, чий вдалий шлюб може сприяти соціальному та матеріальному добробуту батьків. Це характеризує ставлення родини до дівчинки, як певного тимчасового об'єкту, тобто після заміжжя її роль напряду згасає, адже до цього вона виступала помічницею для матері, а тепер вона просто дитина на відстані. Однак, якщо роздивлятись розвиток подій через твір, то вже у 1883 році ці усталені погляди зазнають критики, зокрема через вчинок доньки пані Шуминської, яка віддала перевагу особистим почуттям, а не соціально вигідному шлюбу,

активно підтримуючи нові суспільні тенденції та втілюючи новий “дух часу”. У цьому моменті домінує це не розуміння часів, прослідковується розвиток емансипації у суспільстві поза твором. Наталія Кобринська демонструвала нову жіночу особистість через те, що концепція соціуму змінюється. Аналізуючи розвиток та зміни світогляду дівчат від пані Шуминської, до її старшої доньки, потім до більш радикальної молодшої та до найсміливішої дівчини вже з новим баченням суспільства до онуки пані Шуминської, можна прослідкувати, що зміни були поступовими, лаконічними та досить очікуваними. Адже світ не може стояти на місці, так само як й життєві устої. «Якось раз читав її чоловік в газетах, що „теперішня молодь віддається фантастичним мріям і побивається за змінами в суспільності, але це дійсно лиш фантазія та ви-думки молодих голов»[20], але це вже було не так.

Порівняльний аналіз феміністичних ідей, які були представлені у роботах “Дух часу” Наталії Кобринської та “Кілька слів про жінок” Елізи Ожешко, надає можливість прослідкувати спільні риси, які надають інформацію для глибшого розуміння теми емансипації як на теренах Центрально-Східної Європи, так і в контексті певних національних специфік осмислення гендерних питань.

Обидві авторки досить гостро критикують патріархальній устрій суспільства, адже саме ця система закриває жінку від світу, заганає в уявні рамки, які контролюють чоловіки. Вони демонструють як уявлення про “слабку жіночу статть” міцно засідають в головах самого жіноцтва та шкодять в першу чергу їм.

І Ожешко і Кобринська активно пропагують інтелектуальний потенціал, яким володіють жінки, описують їхню здатність до навчання, науки, творчості. Борються з стереотипами, які заперечують ці здібності або вважають менш цінними ніж чоловічі принади. Саме тому обидва твори наголошують на необхідності отримання та розвитку жіночої освіти на рівні

з чоловіками, адже в їхніх уявленнях саме освіта виступає тим фактором за допомогою якого жінки можуть стати незалежними та інтелектуально свідомими дорослими. Також до спільних рис можна віднести такі фактори, як: засудження несправедливого становлення у шлюбі, адже дуже часто жінки залишаються у залежності та безправному становищі також вони описують свою віру в прогрес з цього питання та можливість змін, адже в кожному з творів є моменти або герої які є прототипом цих надій та мрій, що доводить віру самих авторок у досить сміливі ідеї на той час.

Відмінністю цих творів на мою думку є радикальність, адже не дивлячись на те, що обидві авторки є прогресивними у своїх баченнях та висловлюваннях, все-таки Еліза Ожешко дещо більш рішуча, а місцями категорична у своїй роботі.

4.2. Індивідуальний досвід важливості фемінізму у творах Ольги Кобилянської “людина” та Габріелі Запольської “із щоденників молодої заміжньої дружини”

Коли мова заходить про український фемінізм у 19 столітті, то обов’язково зазначать про постать та роль Ольги Кобилянської. Жінка, яка у своїх працях сміливо та реалістично описувала буденність життя жінок на наших теренах, не може бути проігнорованим.

З наукової перспективи, аналіз повісті «Людина», виявляється в її важливості як репрезентації правового та соціального статусу жінок на теренах України в XIX столітті. У творі можна прогледіти, як на досить юних дівчат клали тягар та відповідальність примусової адаптації до прийнятих у суспільстві ідей та бачень, які контролювались патріархальною системою. Якщо проводити певну паралель між творами, то кожна з авторок зосереджується на материнському баченні ролі жінок у контексті соціальних норм.

Аналіз реакції матері головної героїні на її бажання розвиватись та розривати шаблонні установи, показує наскільки глибоко вкоренились суспільні стереотипи, щодо жіночої ролі та емансипації. Її абсолютне несприйняття, а точніше відбиття нових прогресивних ідей, зокрема рівноправних умов, можливості здобуття жінкою вищою освіти в університеті, економічна незалежність є відображенням того бачення консервативних поглядів старшого покоління.

Материнське обурення цитує типові застереження щодо "нежіночих", "хворобливих" та "безбожних" поглядів, які переплітаються з уявленнями фемінізму та відмовляються від усталених норм буденного життя: «Ах, що вона сього дожити мусила, що її донька розвивала нежіночі, хоробливі, безбожні погляди та говорила про якусь рівноправність між людиною і жінкою!!!»[19]. Страх матері, який прослідковується протягом усього твору є точним відтворенням переживань за розвиток перспективи самостійного життя дівчини, який демонструє панівну думку про шлюб як єдину прийнятну форму жіночої самореалізації та економічної безпеки. Зокрема її твердження про прагнення жінок до освіти та незалежності усуває переваги попереднього виховання та викликає побоювання за майбутнє, що підкреслює недовіру суспільства і найкритичніше це сумнів у самих жінок, які відмовляються усвідомлювати важливість піднятих питань та проєктують на молодшому поколінні патріархальні установи та норми того часу, які вбачають недовіру в жіночій інтелектуальній спроможності та здатності до індивідуального життєвого шляху.

Дуже чітко окреслюється не розуміння жіноцтва одне одного, не розуміння між поколіннями та детально піднімається питання батьків та дітей. Але судячи з того, як старші жінки були готові кидати своїх зовсім юних дівчат на таку ж важку долю, дає зрозуміти, що бачення такого формату суспільства для них норма й вони дійсно та щиро не розуміли бажання змін цього суспільства. Соціально-культурні норми

досліджуваного часу визначали шлюб як ключовий етап жіночої біографії, а успішне заміжжя розглядалося як першочергове завдання материнської опіки. Це прагнення закріплюється і в образі матері головної героїні, Олени. Олена – це приклад тої юної максималістки, яка вчала необхідність у створенні нового світу та нового суспільства. Для неї не був важливий статус її нареченого або перспектива на далеку старість, на кшталт, поваги у суспільстві, її могли довести до шлюбу тільки щирі почуття любові. Для головної героїні цього твору була визначена доля з трагічними подіями, авторка таким чином намагалась продемонструвати переваги духовної та внутрішньої сили жінок. Рання втрата коханого стала першим свідченням її здатності долати глибокий емоційний біль, що часто є значно інтенсивнішим за фізичні страждання – це стало відкритим доказом мужності та емоційної зрілості та стабільності жіноцтва, що вже спростовувало тези тогочасного суспільства про емоційну вразливість дівчат. Подальші події на її життєвому шляху ставали запереченнями хибних аргументів системи чоловічого домінування. Деструктивна поведінка брата, що призвела до фінансового краху родини та його трагічної загибелі, а також звільнення батька з роботи, актуалізували питання про покладання надій на Олену як потенційну рятівницю сім'ї. Проте, очікування родини були пов'язані не з визнанням цінності її освіти, а з перспективою вигідного шлюбу. Героїня протистоїть нормалізації шлюбу без емоційної основи і розглядає такий «союз», як аморальним, тому вона намагається адаптуватись до необхідних змін та самостійне прийняття відповідальності за добробут сім'ї. Однак, зовнішні обставини, зокрема зміна власника орендованої землі, знову ставлять родину в критичне становище і просто змушує прийняти прагматичне рішення шлюбу з нелюбом. Ця певна відмова від ідейних бажань не робить головну героїню мінливою у своїх бажаннях, таким рішення Ольга Кобилянська намагалась продемонструвати, яким чином соціальні структури та норми суспільства

пригнічують мотивацію до соціальних трансформацій та особистих перетворень.

В образі головної героїні простежується мужність, адаптивність та прагнення до модифікацій існуючих соціальних норм. Проте, її зусилля наштовхуються на опір суспільства, не готового до сприйняття нових моделей поведінки, особливо в контексті шлюбних відносин. Типовим прикладом є реакція оточення на емоційний стан нареченої, що зводиться до стереотипного уявлення про сльози переживання та трепетіння: «— Ха-ха-ха! Ти плачеш, Олено? Ну, звичайно, як усі дівчата перед шлюбом!!» [19].

Схожий індивідуальний досвід ми можемо прослідкувати у творі Габріелі Запольської “із щоденників молодої заміжньої дружини”. Габріеля Запольська письменниця, акторка та феміністка, три складні ідейні шляхи, ця тендітна ззовні та неймовірно сильна всередині жінка, змогла майстерно поєднати у собі. Не дивлячись на те, що її ім’я, як на теренах Польщі так й на українських землях асоціюють з жіночністю та миловидністю, вона активно боролась за жіночі права та не боялась говорити на теми, про які багато хто навіть думати не мав сміливості. Письменниця висвітлює так звані теми «табу», це й проблеми суспільства загалом, проблематичність шлюбу та розлучення, аморальність та психологічне знущання в сім’ї, проституція та багато іншого.

Експозиція твору розкриває проблему обмеження особистої свободи та самореалізації молодої жінки в умовах патріархального шлюбу. Домінування чоловіка та його сімейних цінностей зумовлює підпорядкування її власних прагнень та бажань. Також характерним почуттям про яке описує авторка є – страх, це те про що не розповідали попередні представниці, це показник сміливості зі сторони авторки, адже тема страху в сім’ї була табунована. Страх перед несхваленням родини чоловіка призводить до того, що жінка немає абсолютно ніякої

приватності, що є певним символом вторгнення в особистий простір та речі, принизливими коментарями про майновий стан жінок, який у творі постає певною ціною за «продажу». Аналіз внутрішнього монологу та поведінки персонажа засвідчує ігнорування суспільством її емоційного стану, інтелектуальних потреб та особистих страждань. Відверта неприязнь до чоловіка та відкрите демонстрування відсутності кохання до нього є символом протистояння проти суспільного наративу, щодо ролі жінки як дружини та матері, але ця необхідність виявляється сильнішою за почуття самоповаги та власного емоційного спокою. «У всякому разі, можливо, я його люблю. Принаймні я повинна його любити, тому що я поклялася любити його до смерті. Я постараюся любити його серйозно і розумно. Це просто так сумно!... так дуже сумно!» [22], наведена цитата відображає трагічну реальність жіночої долі, зумовлену суспільними стереотипами, які надавали чоловікові владу над життям жінки як індивідуальності. Можна прослідкувати самонавіювання жінок про почуття, які вона має, про бажання та мрії, вони намагаються налаштувати себе, що все на краще і так має бути.

У творі детально демонструється репрезентація чоловіком дружини як об'єкта, він називає її лялькою, що свідчить про відсутність поваги до її особистості. У патріархальній парадигмі жінки часто описуються як виключно естетичне доповнення «ідеального чоловічого світу». Емоційною реакцією на таке ставлення стають приховані сльози, оскільки сама думка про протест або розірвання шлюбу є неприйнятною через суспільні очікування щодо жіночої ролі як хранительки сім'ї. Якщо ж мова йде про сімейні конфлікти, то традиційно всі провини клались на долю жінок незалежно від її реальної провини. Габріеля Запольська акцентує увагу на тому, що концепція самопожертви та прийняття такої поведінки нормою слугує виховання, формуючи почуття провини. Страх висловлення власної думки та образи, навіть за наявності чоловічої провини, призводив

негативу до жінок і через це вони відчували себе позбавленими автономії. Усвідомлення жінками проблематичності свого становища не завжди трансформувалося в активну протидію через брак соціальної та психологічної підтримки. Обмеження жіночої свободи після шлюбу проявлялися навіть у контролі над дозвіллям або, наприклад, у настанові на певних соціальних контактів, які могли бути дозволеними чоловіком. Описані сторони питання фемінізму в творі ілюструють аморальність та духовну убогість суспільства, де бажання та наявність матеріальних цінностей домінують та знищують емоційну складову. Прикладом є страх доньки запитати матір про фінансову підтримку від чоловіка, зумовлений не стільки турботою про власні потреби, скільки невдоволенням матері соціальним статусом зятя.

Очевидно, що при життєвих труднощах, які могли спіткати чоловіка та супроводжуватись агресією він спрямовував на найбільш вразливого члена сім'ї, зокрема молоду та соціально залежну дружину. І через її залежність жінка повинна пасивно слухати та поглинати ці емоційні сплески, що є прекрасним прикладом емоційного насилля. Ідеї розлучення, як спосіб порятунку для жінки був просто неможливим. По-перше, це коштувало величезних грошей, майже як і одруження, по-друге, необхідна причина розлучення. Для суспільства 19 ст. ненависть партнерів, непорозуміння та повна зневага в сім'ї, не виступала поважною причиною для такого сорому. «Одружили мене, нехай звільнять мене від цих кайданів» [22], це як найкраще описує ставлення самих жінок до заміжжя. Це в'язниця для них, але на жаль, розуміють вони це занадто пізно. Жінки, які не кохають своїх чоловіків їдуть на все, аби знайти хоч якусь можливість на розлучення, але, як правило, навіть явних доказів не достатньо, тому вона вони мають змиритись та відсторонено намагатись проживати своє життя. Габріеля Запольська також досліджує тему материнства, акцентуючи на емоційному стані жінки після усвідомлення

вагітності. Первинною реакцією є страх та певна рефлексія, адже брак інформації, якою вона може володіти щодо збереження свого здоров'я та здоров'я майбутньої дитини.

Характерними рисами для двох праць є критика патріархального суспільства, що обмежують права та можливості жінок. Вони показують жінку як залежну істоту, позбавлену повної самостійності у прийнятті важливих життєвих рішень. У обох творах головні героїні переживають внутрішню боротьбу та саме за допомогою такого літературного прийому авторки намагались показати індивідуальний досвід не просто конкретних героїнь, а переживання кожної жінки, яка могла стикатись з проблематикою устрою суспільства. Акцентування на проблематиці шлюбу є головною концепцією обох творів, варто зазначити, що жодна з них не позиціонує шлюб, як загальну суспільну проблему, вони акцентують увагу на проблемності бачення норм шлюбу, які підтримуються суспільством. І безсумнівно в обох творах простежується відображення зародження феміністичних настроїв та прагнення жінок до переосмислення своєї ролі в суспільстві та боротьби за свої права. Ці прояви не є конкретним політичним рухом, але вони відображають глибинне невдоволення існуючим соціальним порядком та прагнення до змін у становищі жінок.

Отже, як певне узагальнення даного розділу можна окреслити висновки, які були отримані після аналізування різних літературних творів представниць феміністичного руху в 19 столітті. Усі вони мали спільну мету пишучи такі нетривіальні твори, які критикувались соціальними нормами. У проаналізованих джерелах чітко простежуються мотиви протесту проти гендерних стереотипів, боротьби за освіту та самореалізацію жінок, а також критика інституту шлюбу, що часто ставав для жінок ув'язненням. Водночас, кожна з авторок підійшла до розкриття жіночої проблематики зі своєю специфікою, зумовленою як особистим

світоглядом, так і культурним контекстом. Не дивлячись на певні відмінності, усі твори є важливими пам'ятками раннього феміністичного руху в Україні та Польщі. Вони не лише відображають тогочасні дискусії про жіноче питання, але й сприяли формуванню нової жіночої свідомості, ставлячи під сумнів патріархальні норми та утверджуючи цінність жіночої освіти, незалежності та самоповаги.

ВИСНОВКИ

У контексті сьогодення та тривалої боротьби за гендерну рівність, розширення прав та можливостей жінок, що стало одним з ключових факторів для сталого суспільства, надає необхідність звертатись до історичного досвіду боротьби за жіночу освіту та перспективи у соціальному, економічному, культурному, професійному житті соціуму, тому питання розвитку фемінізму набуває особливої актуальності. Саме XIX століття стало переломним моментом у формуванні основи для майбутніх змін у становищі жінок.

Цей розділ має на меті здійснити узагальнення отриманих результатів дослідження, аналізуючи ступінь розкриття вивчених питань та результативність досягнення основної мети дослідження.

У контексті історіографічного аналізу феміністичних ідей у Польщі та Україні в XIX столітті, варто зазначити, що у дослідженнях зроблені акценти на рушійні процеси, які були використані в суспільствах для боротьби за права та можливості для жінок, а саме наголошення на жіночій освіті, репрезентація ролі жінок в традиційних суспільствах, аналізу гендерних стереотипів, розгляд змін у правовому та соціальному становищі жінок, а також дослідженню ідеологічних засад цього руху. Також окреме місце займають роботи, які присвячені вивченню теми поширення феміністичної думки через журнали та періодичні видання, а також праці які прослідкували тенденції педагогічного процесу в традиційних сім'ях XIX століття.

У загальній репрезентації бачення початкової точки для необхідності поширення феміністичних ідей на теренах Центрально-Східної Європи зосередилась Марія Кашуба у своїй роботі "Гендерний аналіз традиційного українського суспільства. Соціогуманітарні проблеми людини", адже стаття присвячена аналізу та опису ролі жінки у традиційному українському

суспільстві через призму певних гендерних стереотипів. Робота цінна тим, що підкреслюється загальне розуміння ролі жінок в історичному процесі, а також описує залежність дівчат в образі берегинь та проблеми, які несе за собою це суспільне бачення. Вартий окремої уваги опис внутрішньосімейних стосунків, які авторка досить детально описала. Стаття Олени Ткач зосереджена саме на розкритті понять освіти, фемінізму та емансипації. Вона присвячена аналізу змін у правовому та соціальному становищі жінок, а також трансформації гендерних стереотипів і суспільного образу жінки. Також важливість цієї праці полягає в історичному контексті, адже розглядає законодавчі акти Російської та Австрійської імперій, які засвідчували можливі права жінок, як правило в сімейній сфері.

Важливим аспектом дослідження є розвиток жіночої освіти, як першочергової необхідності в боротьбі за емансипацію. У цьому аспекті варто виділити спільну роботу авторства Окольнічої Т.В. та Яковенка С.М., адже вони розглядають історико-педагогічний аспект сімейного виховання в контексті української селянської родини. Авторками було проаналізовано та зазначено про пріоритети у навчанні та вихованні дітей. Дослідниками виявлено, що через культурну адаптацію поваги до старшого покоління, шанування традицій, розвиток працелюбності та засвоєння народних моральних норм відбувалося формування особистості дитини, яка відповідала соціальним вимогам тогочасного суспільства. На противагу методам освіти в сільській місцевості було проаналізовано працю Савченко Н.О., яка зосереджувалась на принципах та поглядах на виховання дітей у родинах інтелігенції. Аналіз цих праць надає підґрунтя для формування бачення відмінності необхідних знань для різних верств населення.

У статті О. Ковальчук та Л. Потапюк описується діяльність жіночих товариств розглядаючи їх як ключові інституції організованої феміністичної активності. Дослідження функціонування цих об'єднань дозволяє виявити

конкретні механізми поширення жіночих сил та розповсюдження ідей емансипації. Не менш важливу роль у трансляції феміністичних ідей у маси відігравали періодичні видання. На цьому аспекті зосередилась Мудра І.М., у своїй праці вона продемонструвала як працювали ці видання, насамперед, як дискусійною платформою для вираження жіночих думок та репрезентації їхніх перспектив щодо соціальних, культурних та політичних питань, які часто залишалися поза межами домінуючого бачення тогочасної чоловічої преси. Важливою функцією жіночих журналів була зміцнення та об'єднання жіночої ідентичності та сприяння розвитку почуття солідарності між жінками.

Ці роботи демонструють згуртованість, творчість та стійкість у питанні пропагування ідей фемінізму в усталеному патріархальному суспільстві.

Літературні твори фактично й виступають джерелами в даній роботі, також важливу роль займає перший український жіночий альманах “Перший вінок”. Він є надзвичайно цінним джерелом для дослідження становлення та розвитку жіночого руху в Україні ХІХ століття, адже саме його видання можна вважати відправною точкою для започаткування організованого жіночого руху. Виданий у 1887 він став першою спробою об'єднати жіночі інтелектуальні сили, альманах став ініціатором організованого жіночого голосу, який виходив за межі індивідуальних виступів і набував форми колективної самосвідомості. Значна частина збірника була присвячена критиці обмеженого доступу жінок до освіти не рівноправного становища в середині сімейного життя та суспільстві. Авторки “Першого вінка” рішуче виступали за необхідність інтелектуального розвитку жінок та вважали, що тільки за таких умов вони зможуть брати повноцінну участь в житті нації. Альманах надав платформу для публікації творів (поезії, прози, перекладів) та публіцистичних статей, написаних жінками. Це стало важливим кроком у подоланні гендерної

нерівності в літературній та інтелектуальній сферах, демонструючи потенціал жіночого інтелекту та творчої сили.

Твори Ольги Кобилянської та Габріелі Запольської демонструють індивідуальний досвід жінок у боротьбі проти уявлень суспільства. Їх об'єднує зображення внутрішнього світу жінки та її переживання. Кобилянська досліджує інтелектуальні та духовні пошуки своєї героїні, її прагнення до самостійності та самореалізації поза межами усталених жіночих ролей у суспільстві, в той час, як Запольська демонструє внутрішній стан жінки, яка відчуває розчарування шлюбом та обмеженням, які на неї накладало суспільство. Обидві авторки критично зображують панівні соціальні норми, які обмежують свободу жінок, нав'язують їм певні ролі та перешкоджають їхньому особистісному розвитку. Кобилянська у творі "Людина" прямо акцентує увагу на важливість освіти для жінок як засобу емансипації та розвитку особистості. Хоча у Запольської ця тема не є центральною, через внутрішні роздуми героїні у щоденнику проглядається її потреба у глибшому розумінні світу та власного місця в ньому.

Праці Наталії Кобринської та Елізи Ожешко проливають світло на більш узагальнене бачення того ж питання. Обидві авторки виступають на захист гідності жінок, їхнього права на повагу та рівне ставлення. Кобринська через трагічні долі своїх героїнь показує наслідки зневажливого ставлення до жінок. Ожешко у своєму есе закликає до загальнолюдських цінностей та справедливості, вимагаючи визнання за жінками повних прав людини. Важливою перевагою цих творів є бачення покращення фемінізму, як невідворотного процесу. У творі "дух часу" авторка демонструє це бачення через прагнення освічених жінок до змін. У її роботі з'являються жінки, які усвідомлюють свою обмеженість і прагнуть до трансформацій. Бажання головних героїнь вчитися, працювати, бути незалежними є своєрідним провісником майбутніх змін. У той же час бачення перспективи

розвитку цього руху в творі “кілька слів про жінок” простежується через думки авторки в необхідності залучення жінок до різних сфер суспільного життя – науки, освіти, праці, політики. Вона розглядає обмеження прав жінок як гальмо на шляху прогресу.

Усі літературні твори, які були використані в роботі піддають сумніву усталені патріархальні уявлення про жіночі можливості. Авторки наголошують на розумових здібностях жінок та їхньому праві на освіту й інтелектуальну самореалізацію, протиставляючись поширеним стереотипам про жіночу емоційність та нездатність до глибокого мислення. Загалом можна сказати, що твори є своєрідним дзеркалом перехідного періоду, коли жіноче питання ставало все більш актуальним, а феміністичні ідеї починали проникати в суспільну свідомість, через літературні твори, які не нав'язували своє бачення, а демонстрували вади суспільства й залишали можливість аналізу та сприйняття написаного на думку читачів.

У XIX столітті письменниці використовували різноманітні літературні прийоми та наративні стратегії для поширення феміністичних поглядів, часто обходячи консервативну цензуру та суспільні упередження. Головним правилом, яким користувались авторки було реалістичне зображення подій, адже це дозволяло відкрито демонструвати прогалини у суспільстві, відкрито піддавати критиці вульгарні та необґрунтовані вислови щодо, необхідності фемінізму. Також варто зазначити про опис нових героїнь, які були створені на протигагу традиційним пасивним жіночим образам. З'являються героїні, які прагнуть до освіти, самостійної кар'єри, інтелектуального розвитку та особистої свободи. Їхні вчинки та думки ставали прикладом для наслідування та надихали жінок на боротьбу за свої права. До наративних стратегій також вільно можна віднести використання автобіографічних елементів, які демонстрували реальний стан феміністичних тенденцій, адже виступали ілюстрацією особистих протистоянь з якими боролись жінки.

Здобуття освіти мало глибокий та багатогранний вплив на соціальне, економічне та політичне становище жінок у XIX столітті, хоча цей процес був нерівномірним і часто супроводжувався значними перешкодами. Освічені жінки починали ставити під сумнів “ідеальність” традиційних уявлень, які обмежувались ролю дружин та матерів. Знання давали їм інструменти для критичного мислення та усвідомлення власної цінності поза сімейними обов'язками. Також вона відкривала доступ до зміни сімейних установ, адже жінки почали вбачати необхідність у самотійності, хоча на початковому етапі розвитку фемінізму це були малоімовірним. Освіта сприяла об'єднанню жінок навколо спільних інтересів та проблем. З'являлися жіночі клуби, гуртки, благодійні організації. Також із часом освіта відкрила нові можливості у професійній сфері. Жінки могли розраховувати на професії, які довгий час вважались виключно чоловічими, наприклад, лікарі, письменниці, журналісти. Розширення можливості праці, надавала жінкам фінансової незалежності, що надавало їм більшої свободи та автономію від чоловічого домінування. Таким чином, здобуття освіти стало потужним каталізатором змін у соціальному, економічному та політичному становищі жінок у XIX столітті. Воно не лише розширило їхні можливості та покращило якість життя, але й заклало фундамент для подальшої боротьби за гендерну рівність та повноцінну участь жінок у всіх сферах суспільного життя.

Підсумовуючи проведене дослідження варто зазначити, що здійснений аналіз дозволив комплексно розкрити поставлені питання досягти визначених завдань. Було проведено глибокий аналіз історичних, соціальних, економічних та культурних аспектів діяльності жінок, як представниць інтелектуальної складової суспільства, що дозволяє краще усвідомити причини, рушійні сили та наслідки розвитку емансипації, що стало каталізатором вже для зростання тенденцій сучасного стану жіночого руху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Кашуба М. Гендерний аналіз традиційного українського суспільства. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2005. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/27507>
2. Клевака Л. П. Навчально-виховна діяльність жіночих навчальних закладів Полтавської губернії (друга половина XIX - початок XX століття). 2014. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/6977>
3. Ігнатенко М. Ідеологія українського жіночого руху на зламі XIX-XX століть. *Інтермарум: історія, політика, культура*. 2023. № 13. С. 85-108. URL: <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/294037>
4. Окольніча Т. В., Яковенко С. Виховний ідеал української селянської сім'ї (XIX–перша чверть XX століття). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 200. С. 34-38. URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1076>
5. Савченко Н. С. Родинне виховання в сім'ї як української інтелігенції: погляд у минуле (кінець XIX–початок XX століття). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2023. № 209. С. 103-109. <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1517>
6. Шолудько Н. Г. Еволюція ролі та статусу жінки у традиційному українському суспільстві. *Програмний комітет: Постоловський Руслан Михайлович–кандидат історичних наук*. URL: <http://surl.li/cizqal>
7. Аніщенко О. Розвиток професійної освіти жінок в Україні (друга половина XIX – початок XX століття) 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. *Автореф. ... канд. пед. наук*. Київ. 20 с. URL: <http://surl.li/rtrnns>
8. Ткач О. Образ ідеальної жінки в суспільній уяві українців наприкінці XVIII–у першій половині XIX ст. *Травневі студії: історія, політологія,*

- міжнародні відносини*. 2021. С. 337-340. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/article/view/10976>
9. Мудра І. М., Кіца М. О. Еволюція українських жіночих журналів. *Молодий вчений*. 2018. № 6 (1). С. 45-49. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_6\(1\)_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_6(1)_13).
 10. Ковальчук О., Потапюк Л. Причини та передумови виникнення жіночого руху в Україні на прикладі жіночих товариств (друга половина 19-го – початок 20-го століття). *Людинознавчі студії. Серія : Педагогіка*. 2017. Вип. 5. С. 60–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2017_5_9.
 11. Wejbert-Wąsiewicz Ewelina Izabela. *Feminizm w polskiej literaturze kobiet*. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/6165-28402-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/6165-28402-1-PB%20(1).pdf)
 12. Skucha M. *Feminizm pozorny, albo jak mizogini walczyli o prawa kobiet*. URL: https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/30127/skucha_feminizm_pozorny_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y
 13. Sikorska-Kowalska M., Królestwa P. Polskiego przełomu XIX i XX wieku jako źródło badań nad historią ruchu emancypacji kobiet. URL: <https://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/handle/11089/43343>
 14. Sikorska-Kowalska M. Warunki rozwoju polskiego feminizmu na przełomie XIX i XX wieku. *Fabrica Societatis*. 2019. №. 2. pp. 143–159. URL: http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/100466/PDF/02_03_M_Sikorska-Kowalska_Warunki_rozwoju_polskiego_feminizmu.pdf
 15. Domarańczyk Daria Anna. „Ster” – pierwsze w Polsce radykalne czasopismo feministyczne przełomu XIX i XX wieku. URL: <https://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/9132/11-domara%c5%84czyk.pdf?sequence=1&isAllowed>
 16. Богачевська-Хомяк М., Веселова О. М. Жіночий рух в Україні. *Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. 26 НАН України. Інститут історії України*. Київ: Наук. думка,

2005. 672 с. URL: http://www.history.org.ua/?Termin=Zhinochy_rukh_v_Ukraini
17. Швець, А. Жінка з хистом Аріадни: Життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному і творчому вимірах; *Ін-т Івана Франка НАН України; Лекторій СУА з жіночих студій УКУ; ВГО «Союз Українок»*. Львів, 2018. 752 с.
 18. Кобилянська О. Людина. URL: <https://dovidka.biz.ua/wp-content/uploads/book/%D0%9B%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B0%20%D0%9A%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf>
 19. Кобринська Н. Дух часу. Львів, 1990. URL: https://drive.google.com/file/d/1w5buwyxmupfca9gwcicyjfradxwss_d/view
 20. Orzeszkowa E. Kilka słów o kobietach, nakł. A.J.O. Rogosz, Lwów 1873.
 21. Zapolska G. Z pamiętnikó młodej mężatki. Warszawski Instytutu literackiego „lektor”. Sp. Z ogr. Odp. Warszawa – Lwów – Poznań – Kraków – Lublin, 1923.
 22. Перший вінок. Жіночий альмах. Львів, 1887. 464. <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=10277>
 23. Горба Г. Жіноча освіта по-українськи у 19 ст. *Студ. Вісник*. 2012. С. 199-203. http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25300/1/65_Horba1.pdf
 24. Сухенко Т. Інститути шляхетних дівчат в Україні в XIX столітті. *Етнічна історія народів Європи*. 2000. № 7. С. 80-84. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=eine_2000_7_19
 25. Султанова Н. Особливості розвитку жіночої освіти у навчальних закладах України (друга половина XIX–початок XX століття). *Гірська*

- школа українських Карпат*. 2019. 20. С. 61-66. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=gsuk_2019_20_14
26. Dobkowska, Joanna. Poglądy w kwestii potrzeby oraz zakresu edukacji kobiet panujące w drugiej połowie XIX i na przełomie XIX i XX wieku. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica*. 2016. № 96. С. 89-107. URL: <https://doi.org/10.18778/0208-6050.96.07>
27. Потапюк Л. М. Діяльність жіночих громад в Україні як джерело забезпечення гендерного паритету (друга половина XIX - перша третина XX століття). *Наукові записки. Серія: педагогіка*. 2015. № 1. С. 18-23.
28. Андрусак І. Наталія Кобринська про гендерну рівність. *Вісник Львівського університету. Сер. : Юридична*. 2013. Вип. 57. С. 75-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2013_57_12
29. Сієнко М. Дискурс жіночої прози XX століття (на матеріалі малої прози Ольги Кобилянської). *Літературознавчі студії: зб. Наук. пр. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ»*, 2021. Вип. 15. С. 87-93.
30. Надеждіна І. М. Інтелігенція Півдня України у розбудові жіночої освіти II половини XIX–початку XX століть. *Педагогічний альманах*. 2018. № 37. С. 282-287. URL: <http://surl.li/fwyxzn>
31. Ільченко О. Внесок дружин генерал-губернаторів у розвитку жіночої освіти в Україні: досвід княгині Варвари Волконської-Рєпніної. *Педагогічні науки*. 2015. № 63. С. 107-116. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4865/1/Ihlenko.pdf>
32. Zapolska G. O czym się nawet myśleć nie chce. Kraków. 2002. URL: https://rcin.org.pl/Content/54131/PDF/WA248_65856_P-I-2795_grotow-o-czym.pdf

33. Małgorzata Niewiadomska-Cudak. Walka o prawa wyborcze kobiet w Polsce. *Pedagogika Rodziny. Family Pedagogy*. 2013. № 3 (1). Pp. 55–64.
URL:
https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pedagogika_Rodziny/Pedagogika_Rodziny-r2013-t3-n1/Pedagogika_Rodziny-r2013-t3-n1-s55-64/Pedagogika_Rodziny-r2013-t3-n1-s55-64.pdf
34. Jurczyszyn M. Polskim na przełomie XIX i XX wieku. *Pedagogika Rodziny. Family Pedagogy*. 2013. № 3 (1). P. 19–29.